

Türk Kadın Birliği'nin 1929-1935 Yılları Arasındaki Faaliyetleri ve Türkiye'de "Modern Kadının" Oluşumuna Katkıları

Mevlüt YÜKSEL

Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Erzurum

E-Mail: mevlutyuksel@atauni.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-3478-219X

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 10.01.2025 Kabul Tarihi / Accepted: 16.07.2025

ÖZ

YÜKSEL, Mevlüt, **Türk Kadın Birliği'nin 1929-1935 Yılları Arasındaki Faaliyetleri ve Türkiye'de "Modern Kadının" Oluşumuna Katkıları**, CTAD, Yıl 22, Sayı 44 (Bahar 2026), s. 287-319.

1924 yılında İstanbul'da kurulan Türk Kadın Birliği (TKB), vatansever Türk kadınına sosyal ve siyasal haklara sahip, çağdaş bir birey olarak toplumun ayrılmaz bir parçası haline getirmek amacıyla faaliyet göstermiştir. Bu doğrultuda genç kızların iyi bir anne olmalarına katkı sağlamak, kimsesiz kadınlara yardım etmek, kız çocuklarının eğitimine destek olmak, kadını iş hayatına cinsiyet eşitliğini getirmek için birçok çalışma yapmıştır. Kadınlara sihi ve hukuki konularda dahi hizmet veren TKB'nin yaptığı çalışmaların başında konferanslar, kurslar ve irşat faaliyetleri gelmektedir. Özellikle irşat faaliyetleri kırsal kesimdeki kadınların sosyal ve siyasal alandaki birçok konuda bilgi sahibi olmasını sağlamıştır. Türk kadınına Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde 1930 yılında belediye seçimlerinde, 1933 yılında muhtarlık ve aza seçimlerinde 1934 yılı sonlarında ise milletvekili seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı verilmesinde de TKB'nin önemli katkıları olmuştur. Bu çalışmada; TKB'nin ilk kez 1929 yılından itibaren kapsamlı bir şekilde

başlatıp, kendini feshettiği 1935 yılına kadar sürdürdüğü ve Cumhuriyet Dönemi Türk kadınının modernleşme sürecine katkı sağlayan faaliyetleri, analitik bir yöntemle incelenmiştir. TKB ve Türk kadınına verilen siyasal haklar konusunda birçok akademik eserin bulunmasına rağmen burada farklı olarak birliğin cumhuriyet dönemi Türk kadınının modernleşmesine katkı sağlayan faaliyetleri incelenmiştir. Çalışmanın amacı ise bu kapsamda alanda yapılmış mevcut çalışmalara ve bu çalışmalardaki boşlukların doldurulmasına küçük bir katkıda bulunabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Türk Kadını, Türk Kadın Birliği, Modernleşme, Kadın Modernleşmesi.

ABSTRACT

YÜKSEL, Mevlüt, **The Activities of the Turkish Women's Union between 1929 & 1935 and its Contribution to the Formation of "modern Woman" in Türkiye**, CTAD, Year 22, Issue 44 (Spring 2026), pp. 287-319.

Founded in 1924 in Istanbul, the Turkish Women's Union (TWU) became active with the purpose of making the patriotic Turkish women an integral part of society as modern individuals with social and political rights. Accordingly, it carried out many activities to help young girls to become good mothers, to help orphaned women, to support the education of girls, and to provide women with equal status with men in business life. Among the main activities of TWU, which provided services to women even in medical and legal matters, were conferences, courses and counselling activities. In particular, counselling (ırşat) activities raised consciousness among rural women about many social and political issues. Under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk, the TWU also made significant contributions to granting Turkish women the right to vote and be elected in municipal elections in 1930, in mukhtar elections in 1933, and in parliamentary elections in late 1934. This study analyses the activities of the TWU, which were initiated comprehensively in 1929 and continued until 1935 when it dissolved itself, contributing to the modernisation process of Turkish women in the republican period, using an analytical method. Although there are many academic works on the TWU and the political rights granted to Turkish women, the activities of the Union that contributed to the modernisation of Turkish women in the republican period are examined here. The aim of this study is to make a small contribution to the existing studies in this field and to fill the gaps in these studies.

Keywords: Turkish Woman, Turkish Women's Union, Modernisation, Modernisation of Woman.

Giriş

Türk tarihinde kadın örgütlenmeleri 1908-1935 yılları arasında yoğunluk kazanmıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'nin kadınlar için sağladığı özgürlükçü ortam,

kadın örgütlerinin bu dönemde faal olmasına sebebiyet vermiştir. Bununla birlikte kadınların, erkeklerle eşit siyasal haklara sahip olma taleplerinin dile getirilmesine öncülük eden aydın ya da yazar kimlikleriyle bilinen kadınlar da bu dönemde tanınmışlardır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra kurulan kadın örgütleri Batı'daki çağdaşlarından mühlhem olarak başlangıçta yardım amaçlı dernekler şeklinde teşekkül ettirilmişlerdir. Ancak bunlarla birlikte Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan gibi kadının erkeklerle eşit olduğunu ve dış dünya ile kaynaşması gerektiğini savunan örgütler de kurulmuştur. Türk kadınının siyasi örgütler kurması ise Millî Mücadele Dönemi sonrasına rastlamaktadır.¹ Bu dönemde kurulan en etkin kadın örgütü Türk Kadın Birliği'dir (TKB). Nezihe Muhittin Hanım² öncülüğünde 15 Haziran 1923'te Darülfünun'da toplanan bir grup İstanbullu kadının aldıkları kararla bir siyasi parti olarak teşkil edilmek istenen fakat Kanun-ı Esasi'ye aykırı olduğu gerekçesiyle Dâhiliye Vekâletinden gerekli izni alamayan Kadınlar Halk Fırkası (KHF) girişiminin yerine 7 Şubat 1924'te kurulmuştur. Nezihe Muhittin Hanım'ın başkanı olduğu birliğin ilk yönetim kurulunda; Nimet Reşide, Mediha Mazhar, Latife Bekir, Faize Atif ve Şadiye Afif gibi isimler yer almıştır.³

Yirmi iki maddeden oluşan tüzüğünde⁴ de belirtildiği üzere TKB; vatansever Türk kadınına içtimai ve siyasi haklara sahip, donanımlı ve çağdaş bir hale getirmek amacıyla kurulmuştur. Bununla birlikte birliğin genç kızları birer anne olarak yetiştirmek, kimsesiz kadınlara yardım etmek, kız çocuklarının eğitime destek olmak, yeni neslin maddi-manevi terbiyesine katkıda bulunmak, kadını iş

¹ Zafer Toprak, "Türkiye'de Siyaset ve Kadın: Kadınlar Halk Fırkası'ndan Arşulusal Kadınlar Birliği Kongresi'ne (1923-1935)", *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, 1994, s. 5, 6.

² Nezihe Muhittin hakkında bk. Nezihe Muhittin, *Türk Kadını*, Numune Matbaası, 1931; *Nezihe Muhittin ve Türk Kadını (1931) Türk Feminizminin Düşünsel Kökenleri ve Feminist Tarih Yazıcılığından Bir Örnek*, Yay. Haz. Aysegül Baykan-Belma Ötüş Baskett, İletişim Yayınları, İstanbul, 2024; Dilan Gedik, *Türkiye'de Kadın Hareketinin Örgütlenmesi Bağlamında Nezihe Muhiddin*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gedik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2023; Nesli Özkay, *Nezihe Muhiddin ve Türk Kadın Yolu Dergisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017; Saime Yüceer, "Demokrasi Yolunda Önemli Bir Aşama: Türk Kadınına Siyasal Haklarının Tanınması", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 14, 2008/1, s.138; Mustafa Yahya Metintaş, "Nezihe Muhittin ve Türk Kadınının Siyasi Haklar Mücadelesi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezî Yakın Tarih Dergisi*, Cilt 1, Sayı: 3, 2018, s. 74-97.

³ Gürcan Bozkır, "Türk Kadın Birliği", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 9-10 (Haziran 2000), s. 100; Nezihe Muhiddin, *Age*, s. 101-105; Toprak, "Kadınlar Halk Fırkası'ndan Arşulusal Kadınlar Birliği Kongresi'ne", s. 6-9; Zafer Toprak, "Halk Fırkasından Önce Kurulan Parti Kadınlar Halk Fırkası", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Mart 1988, s. 30; Zafer Toprak, *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2022, s. 385; *Vakit*, 15 Haziran 1339; *Vakit*, 16 Haziran 1339.

⁴ *Türk Kadın Birliği Nizamnamesi*, Millî Hürriyet Matbaası, İstanbul [t.y.].

hayatının bir parçası yapmak ve bu doğrultuda konferanslar tertip edip, kitaplar neşretmek gibi hedeflerinin olduğu da tüzüğünde belirtilmiştir.⁵ Diğer taraftan tüzüğünde siyasetle alakalı olunmadığı (madde 3) yönünde bir hükme yer verilmiş⁶ olması ise son derece dikkat çekicidir. Bunun sebebinin o günkü şartlarda siyasi bir talepte bulunulmayacağı görüntüsü verme endişesi olduğu aşikârdır. Bu yüzden birlik, kuruluşundan 1929 yılına kadar daha çok kadınların ekonomik sorunları, yerli malı kullanımı ve tasarruf konularında çalışmalar yapmış, siyasi hakları konusunda dikkat çekici bir faaliyette bulunmamıştır.⁷ Nitekim birliğin kurulduğu günlerde *İkdam* gazetesine verdiği bir demecinde Nezihe Muhittin Hanım da bu hususu teyit etmiş, “siyasal hak” ve “talep” gibi ifadelerin yanlış anlaşılacağı düşüncesiyle birlik tüzüğüne konulmadığını söylemiştir.⁸ Her ne kadar TKB’nin ilk kurulduğu zamanlarda Nezihe Muhittin ve TKB’nin önde gelen isimleri basına verdikleri demeçlerinde kadınların siyasi haklar verilmesi konusuna değinseler de talepkâr bir tavır takınmamışlardır. Bunu 1925 yılından itibaren birliğin yayın organı olarak çıkarılan “*Türk Kadın Yolu*” dergisinin ilk sayısında çıkan makalesinde Nezihe Muhittin Hanım da ifade etmiştir. Nezihe Hanım yazısında; Türk kadınının siyasal haklarını almak için Romanya ve Belçika’dakine benzer bir mücadele vermesine gerek olmadığını, Cumhuriyet’in kısa zamanda bu hakları ona vereceğini belirtmiştir.⁹

TKB, kuruluş sürecini tamamladıktan sonraki ilk önemli faaliyetini çok kadınla evlilik ve boşanma gibi konularda kadınları koruyucu hükümler içeren “Aile Kanunu” kapsamında gerçekleştirmiştir. Ardından kimsesiz kadın ve çocuklara yardımlarda bulunmuştur. Bunlardan başka yerli malı kullanımı, millî tasarruf, sosyal, hukuki ve siyasal haklar noktasında Türk kadınında ortak bir bilinç oluşturmak amacıyla konferanslar tertip eden TKB,¹⁰ kadınlar için yabancı dil, şoförlük ve meslek kursları da düzenlemiştir. Ayrıca; zaman zaman halka açık ücretsiz sağlık taramaları dahi yaptırmış, birçok yetime ve kimsesiz kadına iş olanağı sağlamıştır. Yaptığı tüm bu çalışmalar hükûmetin dahi takdirini

⁵ Nezihe Muhittin, *age.* s. 148-149.

⁶ *Türk Kadın Birliği Nizamnamesi*, s. 1.

⁷ Bozkır, agm. s. 101, 102; Toprak, “Kadınlar Halk Fırkası’ndan Arşulusal Kadınlar Birliği Kongresi’ne”, s. 7; Mervenur Tuzak, “Türk Kadınlarının Siyasal Haklarını Almalarının Basına Yansımaları (1930-1934)”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2023 (Temmuz-Ağustos)/45, Cilt: 134, Sayı: 265, s. 253.

⁸ *İkdam*, 18 Şubat 1924; 30 Mayıs 1924; Cemile Burcu Kartal, “Tek Parti Döneminde Muhafız Bir Hareket: Türk Kadınlar Birliği”, *Türkiye’de Siyasal Muhalefet 1923-1980 Makaleler* (Derleyen: Ayşegül Komşuoğlu), Bengi Yayınları, İstanbul 2008, s. 102.

⁹ Nezihe Muhittin, *age.* s. 227.

¹⁰ Bozkır, agm. s. 101.

toplamış, 28 Haziran 1925'te İcra Vekilleri Heyetince TKB'ye "menaf-i umumiyeeye hadim" yani kamuya faydalı dernek statüsü verilmiştir.¹¹

Teşkilinden kısa bir süre sonra üye sayısı 400'e ulaşan TKB,¹² İstanbul dışında da şubeler açma kararı almış¹³ 1927'ye kadar önce Ankara, Edirne İzmir, Adana ve Bursa vilayetlerinde,¹⁴ daha sonra da Denizli, Üsküdar ve Diyarbakır vilayetlerinde şubeler açmıştır. Açılan şubelerden ötürü üye sayısı 500'e yükselen birlik, 1930 yılından sonra ise İzmir, Samsun, Adana, Urfa, Mersin ve Trabzon vilayetlerinde şubeler açmıştır.¹⁵

TKB, ilk kongresini ise 1927 yılında yapmıştır. Bu kongrede KHF'nın nizamnamesindeki bir madde biraz değiştirilerek birliğin tüzüğüne eklenmiştir. Maddede birliğin amacı; kadınların fikrî ve sosyal alanda yüksek bir seviyeye erişmesini sağlamak, uğradıkları haksızlıklara son vermek, onları iş hayatının bir parçası haline getirmek, genç kızlara gerçek bir anne kimliği kazandırmak, kimsesiz kadınlara sahip çıkmak ve kız çocuklarının eğitime katkıda bulunmak şeklinde belirtilmiştir. Burada birliğin, amaçları doğrultusundaki ana etkinliklerinin konferanslar olduğu da belirtilmiştir.¹⁶ Kongrede bazı üyelerin itirazlarına rağmen tüzüğe kadınlara siyasal haklar verilmesi ile ilgili ifadeler de eklenmiştir. Bu hususla ilgili Nezihe Muhittin Hanım'ın yaklaşan seçimlere kadınların katılımına dair fikirlerini söylemesi itirazların sona ermesine sebep olsa da bu mesele daha sonra birlik içinde muhalif bir hareketin doğmasına yol açmıştır. Sonraki süreçte muhalifler ile Nezihe Muhittin arasında şiddetli tartışmalar yaşanmıştır. Öyle ki tartışmalara zaman zaman Hükûmet dahi müdahil olmuştur. Muhalifler sonunda Nezihe Muhittin Hanım'ı başkanlıktan ve üyelikten uzaklaştırmayı başarmışlardır. Yerine ise öğretmen Sadiye Hanım'ın başkan seçilmesini sağlamışlardır.¹⁷ 1928 yılı Ocak ayına kadar bu görevde kalan Sadiye

¹¹ *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, 30-18-1-1/14-42-6/1.

¹² *İkdam*, 30 Mayıs 1944; Kartal, "Tek Parti Döneminde Muhalif Bir Hareket: Türk Kadınlar Birliği", s. 102.

¹³ Müge Dişbudak, *Türk Kadınlar Birliği*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2008, s. 13.

¹⁴ *Akşam*, 24 Mart 1929.

¹⁵ Nezihe Muhittin, *Age*, s. 149; *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Temmuz 1930; *Vakit*, 17 Temmuz 1930; *Akşam*, 31 Kânunusani 1932.

¹⁶ Yaprak Zihnioglu, *Kadınsız İnkılap, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, Metis Yayınları, İstanbul 2003, s. 196-197.

¹⁷ Metintaş, agm. s. 88-90.

Hanım'dan sonra ise Latife Bekir (Çeyrekbaşı) Hanım¹⁸ birliğin başkanı olmuştur.¹⁹

TKB, kuruluş amaçları doğrultusundaki asıl etkili çalışmalarını 1929 yılından itibaren Latife Bekir Hanım başkanlığında yapmıştır. Türk kadınının düşünsel ve sosyal alanlarda yetiştirilmesi, dul kimsesiz kadınlara yardım edilmesi, fakir çocukların okutulması ve bakılması kadınlığı dış hayata hazırlamak için bilimsel konferanslar düzenlenmesi gibi birçok önemli faaliyet gerçekleştirmiştir.²⁰ Bu konferanslar Türk kadınının siyasi, sosyal ve kültürel birçok konuda bilgi sahibi olmasına katkıda bulunmuştur. Birliğin diğer önemli çalışması ise irşat gezileridir. Bu kapsamda çoğunluğu eğitimci olan TKB mensubu kadınlar, İstanbul'un köylerindeki kadınlara sosyal, siyasi ve sıhhi konularda eğitim seminerleri vermişlerdir. İmkânlar ölçüsünde her yıl yapılmaya çalışılan bu faaliyetler kırsal kesimdeki kadının modernleşmesi sürecinde önemli bir adımı teşkil etmiştir. Tüm bunların yanında birlik, Mustafa Kemal Atatürk'ün desteğiyle Türk kadınının siyasi haklar elde etmesi konusunda da öncü bir rol oynamıştır.

1935 yılı başlarında İstanbul'da düzenlenen Uluslararası II. Balkan Kadınlar Kongresi'ne ev sahipliği yapan TKB, 10 Mayıs 1935 tarihinde düzenlenen olağanüstü kongresinde ise Türk kadınına siyasal haklarının verilmesiyle misyonunu tamamladığı yönünde aldığı bir kararla kendisini feshetmiştir.²¹

Bu çalışmada TKB'nin cumhuriyet dönemi Türk kadınının sosyal, kültürel ve eğitim alanlarda modernleşmesine ve siyasi haklarını elde etmesine katkı sağlayan en etkili olduğu 1929-1935 yılları arasındaki faaliyetleri incelenmiştir. Bununla birlikte birliğin muhtelif ülkelerdeki kadın teşkilatları ve Dünya Kadınlar Birliği ile kurduğu ilişkileri de ele alınmıştır. Çalışmanın kaynağını, TKB hakkında yapılmış akademik eserler ile birlikte daha ziyade dönemin basını teşkil etmiştir.

Millî Tasarruf ve Yerli Malı Kullanımıyla İlgili Faaliyetleri

TKB, "millî tasarruf" ve "yerli malı kullanımı" konularını çok hassas bir yaklaşım sergilemiştir. Bu kapsamındaki ilk çalışmasını 1929 yılı Şubat ayında kadınlara yerli kumaştan üretilmiş elbiseler giymeleri yönünde yaptığı çağrıyla

¹⁸ Latife Bekir Hanım'ın hayatı ve başkanlığı süresince TKB'nin faaliyetleri hakkında akademik bir çalışma için bk. Gizem Gümüş, *Latife Bekir Çeyrekbaşı'nın Hayatı ve Faaliyetleri*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2020.

¹⁹ Bengül Salman Bolat, "1930 Kadınlara İntihap (Seçme-Seçilme) Hakkı Verilmesine Yönelik Tutumlar" *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi - CTAD*, Yıl 10, Sayı 19, Bahar 2014, s. 30; Yüceer, agm. s. 99-116; *Cumhuriyet*, 4 Ekim 1927.

²⁰ Bozkır, agm. s. 101.

²¹ *Aynı Tarihi*, 1-31 Mayıs 1935 (Sayı:18), s. 11-12.

yapmıştır.²² Yılın sonlarına doğru “*Yerli Malları Koruma Cemiyeti*” ile işbirliği yapma kararının alınması²³ üzerine de birlik üyeleri yerli kumaşlardan yapılmış elbiseler giydiklerini kamuoyuna duyurmuşlardır.²⁴ 1930 yılından itibaren ise konuyla ilgili konferanslar düzenlendiği görülmektedir. İlk konferans 7 Şubat 1930 tarihinde birlik mensubu Nebahat Hanım tarafından verilmiştir.²⁵ Ardından birlik yönetimi, millî tasarruf ve yerli malı kullanma bilincini genç kızlarda oluşturmak için Nisan ayında İstanbul’daki tüm orta ve lise düzeyindeki kız mekteplerinde konferanslar tertiplemiştir.²⁶ Sonraki süreçte de sürdürülen ve birlik üyelerinden Aliye Esat, Mevhibe, Saime Faik, Meliha Avni ve Nezih İzzet Hanımların konuşmacı olduğu konferanslar, İstanbul’un muhtelif yerlerinde 1930 yılı sonuna kadar devam ettirilmiştir.²⁷ TKB, 1930 yılının son günlerinde ise birlikte çalışma kararı aldığı *Millî Tasarruf Cemiyeti* ile birlikte yaklaşan yılbaşında ortaya çıkacak israfın önüne geçmek amacıyla Türk kadınına hitaben iki beyanname yayımlanmıştır. Basın yoluyla ilan edilen bu beyannamelerin ilki şu şekildedir:²⁸

“Yılbaşı münasebetiyle Türk kadınına! Tasarruf haftasında tasarrufa ahdedenlerin [metnin aslı bu şekildedir] yılbaşında barlarda eğlenmeğe, şampanya içmeğe hazırlanıyorlar. Aziz hemşireler, yılbaşı gecesinin bu lüzumsuz israfından vazgeçiniz çünkü tasarruf mücadelesindeyiz. Bizim gibi harplerden çıkan ve ecattan miras kalan borçları ödemeğe çırpınan bir millet için tasarruf elzemedir. Tasarrufa riayet eden memleketlerde ahlâk yükselir. Vatandaş öteden beri müreffeh yaşayan insanların bu lüzumsuz âdeti seni esir etmesin. Birçok fabrikalar milyonlarca varidat membaları var. Senin ise uzun uzun harplerden yorgun çıkan bir vatanın var. Eğlenmeğe vereceğin parayı ona yardıma çalış.”

İkinci beyanname ise şöyledir:²⁹

“Yılbaşı münasebetiyle Tasarruf haftası henüz kapandı birçok konferanslar verildi. Tasarrufa riayet etmeğe ve yerli malı kullanmağa ahdedildi. Hâlbuki şimdi yılbaşı gecesinin yaklaşması ile herkes barlarda

²² *Hâkimiyet-i Millîye*, 2 Şubat 1929.

²³ *Hâkimiyet-i Millîye*, 22 Kânunuevvel 1929.

²⁴ *Akşam*, 27 Kânunusani 1930.

²⁵ *Vakit*, 7 Şubat 1930.

²⁶ *Akşam*, 14 Nisan 1930.

²⁷ *Vakit*, 26 Mayıs 1930; *Vakit*, 2 Kânunuevvel 1930; *Vakit*, 4 Kânunuevvel 1930.

²⁸ *Vakit*, 21 Kânunuevvel 1930; *Akşam*, 22 Kanunu-ı Evvel 1930; *Hâkimiyet-i Millîye*, 22 Kânunuevvel 1930; *Vakit*, 29 Kânunuevvel 1930; *Vakit*, 30 Kânunuevvel 1930; *Vakit*, 31 Kânunuevvel 1930.

²⁹ *Vakit*, 31 Kânunuevvel 1930.

eğlenmeğe, şampanya şişeleri açtırmağa avuç dolusu paralar sarf etmeğe hazırlanıyor. Aziz hemşireler, yılbaşı gecesinin bu lüzumsuz israfından vazgeçiniz çünkü inkılâbımız bugün tasarruf ve yerli mal mücadelesine girmiştir. Unutmayınız ki siz ancak feragatinizle muhitinizde bir tesir yapacak ve ancak bu suretle vatanınızın bu mücadelesine iştirak etmiş olacaksınız.”

TKB, 1931 yılının 14-16 Kasım tarihlerini kapsayan tasarruf haftasında da önemli çalışmalar yapmıştır. Bunun için ilkin 30 kişilik bir komite belirlenmiştir. Komitenin CHF merkezinde yaptığı toplantıda alınan kararlar doğrultusunda yol haritası belirlenen çalışmalara ayın son günlerinde başlanmıştır.³⁰ Bu kapsamda önce aile ve cemiyette millî tasarrufun önemini vurgulayan ve kadınları yerli malı kullanmaya teşvik edici radyo konferansları düzenlenmiştir. Ardından Galatasaray konferans salonunda tasarruf temalı bir piyes canlandırılmıştır.³¹ 30 Kasım günü ise Latife Bekir Hanım geniş katılımlı bir konferans vermiştir.³² Latife Hanım konferansında; kadınlara daima yerli kumaştan yapılmış elbiseler giymeleri tavsiyesinde bulunmuş, ilerleyen günlerde birlik üyesi Nebahat, Vecihe Ziya, Meliha Avni, Mevhibe, Feriha ve Mediha Muzaffer Hanımlar tarafından da konuyla ilgili birer konferans verileceğini ilan etmiştir.³³ TKB, millî tasarrufu ve yerli malı kullanımı konularında bilinçlendirici ve teşvik edici konferanslarını 1932 yılı tasarruf haftasında da devam etmiştir.³⁴ Sonraki süreçte daha çok kadınlara siyasi haklar verilmesi konusuna yoğunlaştığı için birliğin, 1932 yılından sonra bu yönde yaptığı herhangi bir çalışmasına rastlanmamıştır.

Kültür ve Eğitim Faaliyetleri

TKB, düzenlediği konferanslar ile açtığı kurslar ve mesleki eğitimler yoluyla Türk kadınının cemiyet ve iş hayatındaki yerinin yükselmesine önemli katkılar sağlamıştır. Birlik, ilk mesleki kursunu polis olmak isteyen kadınlar için 1929 yılı yazında açmıştır.³⁵ Zamanla sayısı arttırılan bu kurslarda 1930 yılında İngiltere Kadın Polis Teşkilatı Müdürü Meri Alien dahi eğitim vermiştir.³⁶ 1931’de kadınların polis olmasını öneren layihanın TBMM’ye sunulması üzerine; polis teşkilatı, polisin vazifeleri ve kanunlar gibi konuları içeren derslerin verileceği ilk

³⁰ *Vakit*, 10 Teşrinisani 1931.

³¹ *Akşam*, 30 Teşrinisani 1931.

³² *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Kânunuevvel 1931.

³³ *Cumhuriyet*, 2 Kânunuevvel 1931; *Vakit*, 7 Kânunuevvel 1931.

³⁴ *Vakit*, 24 Teşrinisani 1932; *Vakit*, 15 Kânunuevvel 1932.

³⁵ *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Temmuz 1929; *Vakit*, 17 Temmuz 1929.

³⁶ *Akşam*, 5 Teşrinievvvel 1929; *Vakit*, 18 Teşrinievvvel 1929; *Akşam*, 19 Teşrinievvvel 1929; *Akşam*, 24 Şubat 1930.

kurs da yine TKB tarafından açılmıştır.³⁷ Diğer taraftan birlik, 1929 yılı sonlarından itibaren ücretsiz daktilo³⁸ ve 1930 yılından itibaren de yaz tatillerinde Fransızca, Almanca, İngilizce ve İtalyanca kursları açmıştır.³⁹ Gelen yoğun talepler üzerine bu kursların birçoğu okulların açılmasından sonra da devam ettirilmiştir.⁴⁰ Talepler doğrultusunda birlik, etkili Türkçe kullanımını teşvik amacıyla 1932-1934 yılları arasında Türkçe kursları dahi açmıştır.⁴¹

1932 yılındaki kongresiyle işbaşına gelen TKB'nin yeni yönetimi⁴² aldığı kararla erkeklerin konuşmacı olduğu konferanslar da düzenlemiştir. 7 Temmuz 1932'de "*Ailede Çocuk*" konusunda Yüksek Öğretmen Okulu öğretmenlerinden Kâzım Nami Bey'in verdiği konferans bunlardan birisidir.⁴³ 1933 yılından itibaren de her konferanstan sonra tanınmış bir sanatkâra konser verdirmiştir.⁴⁴ 19 Mart 1933'te Darülfünun Hocalarından Hukukçu Ahmet Refik Bey'in Halkevinde sunduğu "*Cemiyet-i Akvam ve Kadınlar*" konulu konferans sonrasında Şekip Memduh Bey tarafından bir konser verilmesi ise bunun örneklerindedir.⁴⁵ Diğer taraftan 1934 yılında Dr. Fahrettin Kerim, Prof. Velman ve Dr. Akil Muhtar Beyler gibi şehrin ünlü hekimlerinin sunum yaptığı sıhhi konulu konferanslar ise kadınların bilgi birikimine büyük katkılar sağlamıştır.⁴⁶ Bu tür konferanslar zamanla İstanbul'un Şehremini, Karagümrük, Kasımpaşa, Eyüp ve Unkapanı gibi muhtelif semtlerinde düzenlenmiştir.⁴⁷ Bunlardan özellikle 9 Mart 1934'te Hikmet Tarhan Bey'in "*Türk-Sümer İlişkileri*", 14 Mart 1934'te Dr. Akil Muhtar

³⁷ *Akşam*, 26 Kânunuevvel 1931; *Vakit*, 27 Kânunuevvel 1931.

³⁸ *Vakit*, 14 Teşrinisani 1929; *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Teşrinisani 1929.

³⁹ *Vakit*, 23 Haziran 1930; *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Haziran 1930; *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Temmuz 1930; *Vakit* 17 Temmuz 1930.

⁴⁰ *Akşam*, 25 Haziran 1931; *Akşam*, 18 Teşrinievvel 1931.

⁴¹ *Vakit*, 24 Teşrinisani 1932; *Akşam*, 5 Eylül 1934; *Vakit*, 5 Eylül 1934; *Akşam*, 11 Teşrinisani 1934; *Akşam*, 16 Teşrinisani 1934.

⁴² Yeni İdare Heyeti; Halide Nusret, Seniha Rauf, Aliye Esat, Rahime, Meliha Avni, Latife Bekir, Necla Tevfik, Meliha, Hadice Ahmet, Lamia Refik, Efzayiş Suat, Makbule Samih, Safiye Hüseyin, Aliye Halit Fahri, Şukufe Nihal, Ruhsar Nazmi Nuri, Mevhibe Rıza, Dr. Pakize, Saffet, Vecihe Ziya, Orhaniye, Mediha Fethi, Münevver ve Münime Sakıp Hanımlardan oluşmuştur. *Vakit*, 25 Nisan 1932; *Vakit*, 13 Haziran 1932.

⁴³ *Vakit*, 5 Temmuz 1932; *Vakit*, 8 Temmuz 1932.

⁴⁴ *Vakit*, 9 Kânunusani 1933.

⁴⁵ *Vakit*, 16 Mart 1933.

⁴⁶ *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Kânunusani 1934; *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Mart 1934; *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Mart 1934.

⁴⁷ *Vakit*, 28 Şubat 1934.

Bey'in "Tıbbi Bilgiler" ve 10 Mayıs 1934'te Mebus Şemsettin Bey'in "Türk Kadını"⁴⁸ konulu konferansları oldukça yoğun ilgi görmüştür.

Yardım ve Sosyal Destek Faaliyetleri

TKB, sosyal sorumluluk vazifesi kapsamında ihtiyaçlı kadınlara, çocuklara ve öğrencilere birçok kere yardımlarda bulunmuştur. Mesela; 1930 yılı Kurban Bayramında 100 çocuğa elbise, iç çamaşırı, kundura ve şapka ile İstanbul'daki bazı okullardaki çocuklara kırtasiye ve giyim malzemesi dağıtan birlik, 1931 yılı Mayıs ayında ise üyelerinden Müyesser Hanım öncülüğünde İstanbul'daki ihtiyaç sahibi birçok çocuğa yardım elini uzatmıştır.⁴⁹ Yine 1932 yılında fakir kız öğrencilere kitap dağıtımını yapan TKB mensupları,⁵⁰ 1933 yılı Nisan ayına denk gelen Kurban Bayramının ilk günü 200 ilkokul öğrencisine elbise dağıttıktan sonra ikinci günü ihtiyaçlı çocuklar yararına birliğin Çağaloğlu'ndaki binasında rozet satışı yapmışlardır. Ayın sonlarında ise birlik mensubu kadınlar tarafından geliri ihtiyaçlı çocuklara verilmek üzere bir çay partisi düzenlenmiştir.⁵¹ Geleneği sürdürerek 1934 yılındaki Kurban Bayramı'nda da 200 çocuğa elbise dağıtan TKB, Cumhuriyet Bayramı'nda ise belirlediği okullarda giyim ve kırtasiye yardımı yapmıştır.⁵²

Hem iş hayatında hem de kanun önünde kadın-erkek eşitliğini savunan TKB, kadınların sosyal hayattaki sorunlarıyla alakalı da önemli çabalar sarf etmiştir. Bu bağlamda 1930 yılı Eylül ayında atan birlik bünyesinde kadın ticaretinin yasaklanması, kadınların çalışma şartlarının iyileştirilmesi, dul kadınlar ile çocuklarına yardım yapılması ve evlenmemiş yahut fakir kadınlara destek olunması gibi konularda çalışmak üzere komisyonlar kurulmuştur.⁵³ 1931 yılında Latife Bekir Hanım'ın basına verdiği demeçten anlaşıldığına göre; bu komisyonlardan birisi fabrikaları gezerek kadın işçilerin yevmiyeleri ile 16 yaşından küçük kızların hıfzısıhha kanununa aykırı olarak fazla çalıştırıp çalıştırılmadıklarını incelemiştir. Diğerleri ise gittiği okulları gezerek çok sayıda muhtaç ve kimsesiz çocuğa giyim yardımı yapmıştır.⁵⁴

⁴⁸ *Vakit*, 3 Mayıs 1934.

⁴⁹ *Vakit*, 10 Şubat 1930; *Vakit*, 27 Nisan 1931; *Vakit*, 2 Mayıs 1931; *Vakit*, 26 Mayıs 1930.

⁵⁰ *Vakit*, 24 Teşrinisani 1932.

⁵¹ *Akşam*, 4 Nisan 1933; *Vakit*, 4 Nisan 1933. *Vakit*, 28 Nisan 1933; *Vakit*, 30 Nisan 1933.

⁵² *Vakit*, 23 Mart 1934; *Akşam*, 26 Teşrinievvel 1934; *Vakit*, 26 Teşrinievvel 1934.

⁵³ *Vakit*, 18 Eylül 1930.

⁵⁴ *Vakit*, 5 Mayıs 1931.

TKB, 1933 yılında ise yüksek tahsil için Anadolu'dan İstanbul'a gelen kız öğrenciler için Şehzadebaşı'nda bir yurt ile çalışan annelerin çocuklarını bırakabilmeleri için Edirnekapı'da bir çocuk bakımevi inşasına başlamıştır.⁵⁵ Düşük ücretlerle hizmet veren yurdun açılışı, 1933 yılı Ekim ayında Vali ve Belediye Başkanı Muhittin Bey ile Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Reisi Ali Paşa gibi birçok üst düzey kişinin katılımıyla yapılmıştır. TKB Başkanı Latife Bekir, Lamia Refik, Aliye Esat, Seniha Rauf ve Rahime Hanımların hazır bulunduğu açılıшта; Vali Bey'in nutkundan sonra Latife Bekir, yurt görevlilerinden Lâmia Şerif ve yurdun müdürü Zahide Hanımlar birer konuşma yapmışlardır.⁵⁶

Birlik, kadınlara sıhhi ve hukuki konularda da destek sağlamıştır. Bu bağlamda 1932 yılı sonunda bir kadın avukatla anlaşarak pazar günleri kendi binasında ücretsiz avukatlık hizmeti vermiştir.⁵⁷ 1933 yılı Şubat ayından itibaren de göz hastalıkları uzmanı Dr. Süleyman Şükrü Bey ile anlaşarak, kadın ve çocuklara ücretsiz tedavi hizmeti sunmuştur.⁵⁸ Birlik, bu tür hizmetlerini 1934 yılında da devam ettirmiş, hukuki destek için Avukat Faika Nahit Hanım ile sıhhi destek için ise Dr. Salim Ahmet ve Dr. Süleyman Şükrü Beylerle anlaşmıştır.⁵⁹

Birlik gençlere yönelik çalışmalar da yapmıştır. Bu bağlamda ilkin 1932 yılında içerisinde erkeklerin de yer alabileceği bir gençlik teşkilatı kurmuş olan TKB,⁶⁰ 1933 yılında da gençleri tembelliğe sevk eden ve başta Edirnekapı ve Karagömrük semtleri olmak üzere şehrin muhtelif mahallerindeki kahvehanelerin sayısının azaltılmasıyla ilgili hükümet nezdinde teşebbüslerde bulunmuştur.⁶¹ Ayrıca; gençlerin evlenmemesini veya geç evlenmesini sosyolojik bir sorun olarak gören birlik, 1934 yılında ise Latife Bekir Hanım'ın öncülüğünde gençleri evliliğe teşvik etmek gayesiyle belli yaşa gelen bekârlardan yüksek vergiler alınması için ilgili makamlara müracaatlarda bulunmuştur.⁶² Bu da TKB'nin, Türk aile yapısının

⁵⁵ *Vakit*, 9 Mayıs 1933; *Vakit*, 30 Mayıs 1933; *Vakit*, 21 Haziran 1933.

⁵⁶ *Akşam*, 5 Teşrinievvel 1933; *Akşam*, 11 Teşrinievvel 1933. *Akşam*, 20 Teşrinisani 1933.

⁵⁷ *Vakit*, 24 Teşrinisani 1932; *Vakit*, 2 Kânunuevvel 1932; *Akşam*, 3 Kanunu-ı Evvel 1932.

⁵⁸ *Akşam*, 15 Şubat 1933. *Akşam*, 17 Şubat 1933.

⁵⁹ *Vakit*, 14 Eylül 1934; *Akşam*, 26 Teşrinievvel 1934; *Vakit*, 26 Teşrinievvel 1934; *Akşam*, 11 Teşrinisani 1934; *Akşam*, 16 Teşrinisani 1934.

⁶⁰ *Akşam*, 1 Kânunuevvel 1931.

⁶¹ *Vakit*, 21 Haziran 1933.

⁶² *Akşam*, 12 Nisan 1934; *Vakit*, 13 Nisan 1934. Bunlardan başa TKB, 1929 yılında "Kadın Ses" ismiyle bir mecmua çıkardığı gibi orta okul ve lise öğrencileri için ücretsiz tiyatro gösterileri ile kültür gezileri de düzenlemiştir. 1932 yılı Zafer Bayramı kutlamaları kapsamında tertip ettiği Yalova gezisi bunlardan birisidir. Yine 1934 yılında Birliğin binasının arkasındaki arsayı satın alıp tenis sahası yapması, burada kurslar ve müsabakalar organize etmesi ve "genç kızlar" adlı bir spor kulübü

korunması hususunda oldukça hassas bir bakış açısına sahip oluşunun bir göstergesidir.

İrşat Faaliyetleri

TKB'nin yürüttüğü en önemli faaliyetlerden birisi ise hiç şüphesiz köy kadınlarını bilgili ve modern bir hale getirmeyi amaçlayan irşat faaliyetleridir. Birlik irşat⁶³ çalışmalarına ilk olarak 1931 yılında İstanbul valiliğine müracaat etmek suretiyle başlamıştır. Müracaat metninde; gidilecek köylerin mıntkalara ayrıldığı, her mıntka için birer heyet görevlendirileceği ve Mayıs ayından itibaren görev yerlerine gidecek bu heyetlerin köylerdeki kadınlar için bilgilendirici konferanslar ve okuma-yazma kursları düzenleyecekleri belirtilmiştir.⁶⁴

Resmî müracaattan sonra Latife Bekir Hanım, irşat faaliyetleri hakkında kamuoyunu bilgilendirmek maksadıyla bir basın açıklaması da yapmıştır. 1931 yılı Mayıs ayında yaptığı açıklamasında Latife Hanım, irşat faaliyetlerine öğretmenlerin de iştirak edeceklerini belirtmiş, bu yüzden gezilere okulların tatilinden sonra başlanacağını, irşat heyetlerinin üçerli, dörderli gruplar şeklinde İstanbul yakınındaki köylerde iki ay kadar dolaşacaklarını ve bilgilendirici konferanslar vereceklerini söylemiştir.⁶⁵ 4 Haziran 1931 tarihinde senelik kongresini yapıp yeni idare heyetini belirleyen TKB,⁶⁶ derhal irşat heyetlerini ve çalışma programlarını belirlemiştir. Bu kapsamda ilk olarak Temmuz ayı başlarında yola çıkacak heyetlerin önce Anadolu ve Rumeli cihetlerindeki Çatalca, Şile, Kartal ve Kâğıthane ilçelerine bağlı köylere gitmeleri kararlaştırılmıştır. Sonrasında heyetlere köylerdeki kadın ve çocuklara sıhhi hizmet vermek üzere birer kadın doktor ile birer seyyar eczane de dâhil edilmesi kararı alınmıştır. Haziran ayının sonunda ise heyetler ile bunlara dâhil edilecek kadın doktorlar belirlenmiş, seyyar eczaneler teşkil edilmiştir. Bu sırada birlik yönetimi yaptığı

kurması ise Birliğin sportif faaliyetlere verdiği önemin göstergeleridir. Birlik, 1935 yılında Dağcılık Kulübünde bir yemek yarışması da düzenlemiştir. İstanbul'daki birçok lokantanın katıldığı yarışmaya halkın ilgisi oldukça yoğun olmuştur. *Akşam*, 27 Teşrinievvel 1929; *Vakit*, 11 Teşrinisani 1929; *Vakit*, 14 Teşrinisani 1929; *Akşam*, 20 Ağustos 1932; *Akşam*, 25 Ağustos 1932; *Akşam*, 26 Ağustos 1932; *Akşam*, 2 Temmuz 1934; *Akşam*, 28 Kânunuevvel 1934.

⁶³ Rüşd kökünden türeyen bu kelime; “doğru yolu göstermek” anlamına gelmektedir. Daha detaylı bilgi için bk. Bekir Topaloğlu, “İrşad”, *Türkiye Diyanet Vakefi İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 22, s. 454-455.

⁶⁴ *Vakit*, 7 Nisan 1931.

⁶⁵ *Vakit*, 5 Mayıs 1931.

⁶⁶ Birliğin yeni idare heyeti; Latife Bekir, Saime Faik, Lamia Refik, Nebahat Hamit, Ruhsar Nazmi Nuri, Reşide, Aliye Halit Fahri, Aliye Esat, Seniha Rauf, Muhibbe Rıza ve Efzayış Suat gibi isimlerden oluşturulmuştur. Bu yeni heyet 9 Haziran'da Başkanlığa yeniden Latife Bekir Hanımı, Genel Sekreterliğe Aliye Esat Hanımı, Başkan Vekilliğine Lamia Refik Hanımı, Muhasipliğe de Reşide Hanımı seçmiştir. *Vakit*, 5 Haziran 1931; *Akşam*, 6 Haziran 1931; *Hâkimiyet-i Millîye*, 6 Haziran 1931; *Vakit*, 11 Haziran 1931.

müracaatlar neticesinde Maarif Müdürlüğünden, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nden ve Veremle Mücadele Derneği'nden köylerde dağıtmak üzere alfabe ve sağlık kitapları dahi temin etmiştir.⁶⁷

Tam bu günlerde TKB'nin taşınmasından dolayı irşat heyetlerinin hazırlıklarına 15 Temmuz 1931'e kadar ara verilmiştir. Yeniden başlanan hazırlıklar dâhilinde ise önce İstanbul valiliğinden gerekli izinler alınmış, sonra da şehrin ünlü hekimlerinden Dr. Pakize İzzet, Dr. Ferhan Hamdi, Dr. Ferhunde ve Dr. Fahrünnisa Hanımların katılımıyla bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda köylere gidecek kadın doktorların isimleri belirlenmiştir. Bundan üç-dört gün sonra yapılan ikinci bir toplantıda ise irşat heyetlerinin son halleri ve gidecekleri yerler kesinleştirilmiştir. Heyetlerin hareket tarihi de 25 Temmuz olarak belirlenmiştir. Fakat hazırlıkların tamamlanamaması sebebiyle hareket tarihi yeniden ertelenmiş ve heyetler, 27 Temmuz günü yola çıkabilmişlerdir.⁶⁸ Buna rağmen irşat heyetlerinin neredeyse tamamı vazifelerini Ağustos ayının ilk haftasında tamamlamışlardır. Heyetler, tıbbi konulardan çocuk bakımına kadar birçok alanda köylü kadınları bilgilendirmişlerdir.⁶⁹

TKB, irşat gezilerini 1932 yılında da devam ettirmiştir⁷⁰ fakat yıllık kongresine denk geldiğinden 1933 yılında yapamamıştır. Bu yüzden yeniden Birliğe başkan seçilen Latife Bekir Hanım⁷¹ 1934 yılı kongresini irşat heyetlerinin geri dönüşlerini müteakip ağustos ayında toplamıştır.⁷²

Siyasi Haklar İle İlgili Faaliyetleri

TKB, kadınların siyasi haklarıyla ilgili ilk önemli adımı, 1929 yılı Nisan ayında kadınların belediye seçimlerine iştiraki için belediye kanununda değişiklik

⁶⁷ *Vakit*, 10 Haziran 1931; *Vakit*, 19 Haziran 1931; *Vakit*, 29 Haziran 1931; *Akşam*, 30 Haziran 1931; *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Temmuz 1931.

⁶⁸ *Vakit*, 2 Temmuz 1931; *Vakit*, 16 Temmuz 1931; *Vakit*, 20 Temmuz 1931; *Vakit*, 21 Temmuz 1931; *Vakit*, 22 Temmuz 1931; *Vakit*, 23 Temmuz 1931; *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Temmuz 1934; *Akşam*, 25 Temmuz 1931; *Vakit*, 23 Temmuz 1931; *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Temmuz 1934; *Akşam*, 25 Temmuz 1931; *Vakit*, 25 Temmuz 1931; *Vakit*, 28 Temmuz 1931; *Vakit*, 28 Temmuz 1931.

⁶⁹ *Akşam*, 7 Ağustos 1931; *Akşam*, 26 Teşrinievvel 1931; *Vakit*, 27 Teşrinievvel 1931. İrşat heyetleri, gittikleri yerlerdeki halkın memnuniyetini kazanmışlardır. Bundan dolayı Anadolu'nun bazı şehirlerindeki kadınlar da benzer çalışmalar yapmışlardır. 1931 yılı Ekim ayında Manisalı kadınların yaptığı irşat gezisi bunun örneklerindedir. *Akşam*, 17 Ağustos 1931; *Akşam*, 15 Teşrinievvel, 1931.

⁷⁰ *Vakit*, 25 Teşrinievvel 1932.

⁷¹ *Vakit*, 2 Temmuz 1933.

⁷² *Vakit*, 5 Ağustos 1934; *Vakit*, 6 Ağustos 1934; *Vakit*, 12 Ağustos 1934. Bu kongrede TKB'nin adının "Türk Kadın Varlığı" olarak değiştirilmesi şeklinde bir teklif sunulmuş fakat üyelerin çoğunluğu tarafından kabul edilmemiştir. Bk. *Hâkimiyet-i Milliye*, 13 Ağustos 1934.

yapılması talebiyle Başvekâlete ve Dâhiliye Vekâletine müracaat etmesi ve Latife Bekir Hanım'ın konuyu kamuoyu ile paylaşması suretiyle atmıştır.⁷³ Birlik yönetimi, bundan bir ay sonra kadınların belediye seçimlerine katılması hususunda önemli müzakerelerin yapıldığı bir kongre ve akabinde ise ilki 30 Mayıs 1929'da İffet Halim Hanım tarafından verilen bir dizi konferanslar düzenlemiştir.⁷⁴

Kadın hakları konusunda dünyadaki gelişmeleri de yakından takip eden TKB,⁷⁵ tüm bu faaliyetlerinin semeresini 31 Eylül 1929 tarihinde İstanbul Belediyesinden gelen bir tezkereyle almıştır. Tezkerede hazırlanacak yeni belediye kanununda kadınlara seçme ve seçilme hakkı verileceği belirtilmiş ve birlik üyeleri tebrik edilmiştir. Bunun üzerine TKB yönetimi, bu konuda kendilerini destekleyenlere teşekkür telgrafları gönderdikten sonra⁷⁶ bir beyanname yayımlamıştır. Türk kadınının aile hayatında ve çocuk yetiştirmekte olduğu kadar belediyeçilikte de başarılı olacağı, belediye kadının okulları teftiş etmek, çocukların sağlığıyla ilgilenmek, halkın terbiye ve bilgisiyle alâkadar olmak gibi işleri başarıyla yürütebileceği belirtilmiştir.⁷⁷ Beynameden bir gün sonra ise Latife Bekir Hanım benzer içerikte bir basın açıklaması yapmış, kadınların ev idaresinde olduğu gibi belediyeçilik işinde de başarılı olacaklarını söylemiştir.⁷⁸

Beyannamenin ilanından hemen sonra TKB yönetimi, seçimler için aday belirleme işine koyulmuştur. İçerisinde Latife Bekir, Efzayış Suat, Mediha Fazlı, Semiha Rauf, Saime Faik, Lamia Refik, Aliye Halit Fahri, Güzide ve Beyhan Hanımların bulunduğu aday listesi çok geçmeden kamuoyu ile paylaşılmıştır.⁷⁹ Fakat ilan edilen listedeki isimlerin neredeyse tamamının üyelerinden olması bazı eleştirilere neden olmuştur. Bu nedenle TKB üyesi adaylar, kendilerinin ülke kadınları adına aday olduklarını, kadınlara siyasi hakların verilmesinden sonra CHF Genel Merkezinden TKB'li kadınların adaylıklarının kabul edilmemesi talebinde bulunacaklarını açıklamışlardır.⁸⁰ Bu arada birlik yönetimi ise seçimler

⁷³ *Hâkimiyet-i Millîye*, 11 Nisan 1929; *İkdam*, 12 Nisan 1929; *Vakit*, 12 Nisan 1929.

⁷⁴ *İkdam*, 3 Mayıs 1929; *Akşam*, 28 Mayıs 1929; *Vakit*, 28 Mayıs 1929.

⁷⁵ *Hâkimiyet-i Millîye*, 20 Haziran 1929; *Vakit*, 10 Teşrinievvel 1929.

⁷⁶ *Vakit*, 31 Teşrinievvel 1929.

⁷⁷ *Vakit*, 28 Teşrinisani 1929.

⁷⁸ *Vakit*, 1 Kanunu-ı Evvel 1929.

⁷⁹ *Akşam*, 30 Teşrinisani 1929.

⁸⁰ *Vakit*, 2 Kânunuevvel 1929.

hakkında bilgilendirici konferanslar düzenlemeye, kadınların seçmen veya aday olarak seçimlere iştiraklerini teşvik için risaleler neşretmeye başlamıştır.⁸¹

TKB cephesinde bu gelişmeler yaşanırken yeni Belediye Kanunu'nun taslağı 20 Mart 1930 tarihinde TBMM gündemine getirilmiştir.⁸² Taslağın ilk halinde belirtilmemesine rağmen seçme ve seçilme yaşının 18 olmasıyla ilgili ilk önergeyi, dönemin Dâhiliye Vekili Şükrü (Kaya) Bey tarafından verilmiştir. Şükrü Bey, önergesiyle ilgili açıklamasında ise; tarihin her döneminde vatani uğruna her türlü fedakârlıkta bulunan Türk kadınının, belediyeçilikte de başarılı olacağını ve yakın zamanda Meclisteki yerini alacağını söylemiştir.⁸³

Bunun üzerine gazeteler, kanunun henüz resmîyet kazanmamasına rağmen Şükrü Bey'in ifadelerine dayanarak kadınlara seçim hakkı verildiğini, bunun Türk kadınının elde ettiği büyük bir zafer olduğunu duyurmuşlardır. Gelişmeleri yakından takip eden TKB yönetimi ise Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya, TBMM'ye ve hükûmete teşekkürlerini iletmek için Ankara'ya bir heyet gönderme kararı almıştır. Diğer taraftan yine bu süreçte bazı basın organları ise kadınların belediye reisi ve meclis üyesi seçilebilmeleri için Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 10 ve 11. maddelerinde değişiklikler yapılacağına dair haberler yapmışlardır.⁸⁴ Tam da bu sırada önemli bir gelişme yaşanmış, TKB'nin eski başkanı ve son zamanlardaki muhalifi Nezihe Muhittin Hanım,⁸⁵ CHF'ye üyelik başvurusunda bulunmuştur. Bunun üzerine birlik yönetimindeki bazı isimler de üyelik için Fırka temsilciliklerine müracaat etmişlerdir. Fırka yönetimi ise başlangıçta gittikçe artan bu müracaatlara herhangi bir yanıt vermemiştir. Fakat TKB, belediye meclis üyeliğine aday belirlemeye ve bu konuda kamuoyu oluşturmak adına konferanslar düzenlemeyi sürdürmüştür.⁸⁶

⁸¹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Kânunuevvel 1929.

⁸² *Cumhuriyet*, 21 Mart 1930.

⁸³ *Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Zabıt Ceridesi (ZC)*, Devre (D): 3, Cilt (C): 17, İçtima (İ): 3 (20 Mart 1930), s. 24.

⁸⁴ *Cumhuriyet*, 21 Mart 1930; *Cumhuriyet*, 24 Mart 1930. *İkdam*, 25 Mart 1930; *Akşam*, 25 Mart 1930; *Milliyet*, 26 Mart 1930.

⁸⁵ Cemile Burcu Kartal, "Türkiye'de Kadınların İlk Defa Oy Kullandığı 1930 Belediye Seçimlerinde Türk Kadınlar Birliği'nin Faaliyetleri", *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 2016, Sayı: 3, s. 172-173.

⁸⁶ *Milliyet*, 27 Mart 1930; *Cumhuriyet*, 27 Mart 1930; *Hâkimiyet-i Milliye*, 30 Mart 1930; *Cumhuriyet*, 30 Mart 1930; *Akşam*, 31 Mart 1930; *Akşam*, 1 Nisan 1930.

Burada şunu da ayrıca belirtmek gerekir ki; Türk kadınına verilecek haklar, dönemin bazı aydınları ve gazetecileri tarafından eleştirilmiştir.⁸⁷ Kadını erkeğe rakip yapacağı iddiasına dayanan bu eleştiriler, daha çok kadının CHF'ye müracaat etmesine sebep olmuştur. Bu yüzden TKB yönetimi; “*Erkekler, müsterih olunuz! Kadınlar işlerinizi ellerinizden almayacaklar*” sloganıyla bir karşı propaganda başlatmıştır. Bu kapsamda 31 Mart 1930’da Efcayış Suat Hanım tarafından bir konferans dahi verilmiştir. Efcayış Hanım konferansında; İstiklâl Harbi’nden beri her alanda erkeğinin yanında olan Türk kadınının belediyeçilikte de başarılı olacağını ve eleştirilerin yersiz olduğunu söylemiştir. Efcayış Hanım, bu vesileyle Gazi Mustafa Kemal Paşa’ya ve TBMM’ye de teşekkür etmiştir.⁸⁸

Nihayetinde 3 Nisan 1930 tarihinde TBMM’de 1580 sayılı Belediye Kanunu’nun 23 ve 24. maddelerinde değişiklik yapılarak, Türk kadınına belediye seçimlerinde intihap (seçme) ve Belediye meclislerine üye seçilebilme hakkı verilmiştir.⁸⁹ Tüm mebusların oybirliği ile kabul ettiği bu yeni belediye kanunu ve içeriği⁹⁰ basında da geniş yer tutmuştur. Birçok haberde; kadına verilen hakların Türk milletinin yükselişine vesile olacağı ifade edilmiştir.⁹¹

Kanunun kabulü Türk kadınlarını sevindirmiştir. TKB ise kanunun Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından onaylandığı gün bir miting yapma kararı almıştır. Taksim’de yapılacak mitinge Darülfünunun kız öğrencileri ve kız mekteplerinin talebeleri de davet edilmiştir. Birlik yönetimi, aynı anda Ankara’da da miting yapma kararı almış ve bu miting gününün her yıl kutlanmak üzere “kadın günü” olarak ilan edileceğini kamuoyuna duyurmuştur.⁹² Yine TKB Ankara şubesi tarafından İstanbul Musiki Mektebi’nin öğretmenlerinden ve aynı zamanda Ankara’da CHF’ye müracaat eden ilk kadın aday olan Afet (İnan)

⁸⁷ Bu isimlerin başında Bakırköy’de Türkiye’nin ilk modern ruh ve sinir hastalıkları hastanesini kuran Dr. Mazhar Osman (Uzman) Bey gelmektedir. Osman Bey, zaman zaman köşe yazarlığı yaptığı Vakit gazetesine 1930 yılı Mayıs ayında yazdığı bir makalesinde kadınları pasif bir mahlûk olarak nitelendirmiştir. Mazhar Osman Bey, oldukça yoğun bir tepkiye maruz kalmasına rağmen bu düşüncesinden vazgeçmemiştir. Mazhar Osman Bey’in hayatı, söz konusu makalesi ve aldığı tepkiler hakkında bk. Nuran Yıldırım, “Usman, Mazhar Osman”, *Türkiye Diyanet vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 42, s. 189-191; Mesut Ayar, “Mazhar Osman Uzman (1884-1951)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Atatürk Ansiklopedisi*, [https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/268/Mazhar-Osman-Uzman-\(1884-1951\)](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/268/Mazhar-Osman-Uzman-(1884-1951)), Erişim 9 Haziran 2025; *Vakit*, 1 Mayıs 1930; *Vakit*, 7 Mayıs 1930.

⁸⁸ *Vakit*, 1 Nisan 1930; *Vakit*, 1 Nisan 1930.

⁸⁹ *Resmî Gazete*, 14 Nisan 1930; *TBMM ZC*, D: 3, C: 17, İ: 3, 37. İnikat (20 Mart 1930), s. 24, 68; *TBMM ZC*, D: 3, C: 18, İ: 3, 43. İnikat (3 Nisan 1930), s. 3-8.

⁹⁰ Kartal, agm. s. 175.

⁹¹ *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1930; *Cumhuriyet*, 6 Nisan 1930.

⁹² *Cumhuriyet*, 3 Nisan 1930; *Vakit*, 3 Nisan 1930.

Hanım'ın konuşmacı olduğu bir konferans düzenlenmiştir. Reiscumhur Mustafa Kemal Paşa ile Başvekil İsmet Paşa'nın da katıldığı Türk Ocakları binasında düzenlenen bu konferansta Afet Hanım; Türk kadınına seçme ve seçilme hakkı verilmesinin millî hâkimiyet açısından son derece önemli olduğunu söylemiştir.⁹³

TKB yönetimi, kanunun kabulünü müteakiben bir heyetle Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya teşekkür ziyareti gerçekleştirdikten sonra İstanbul'da yapılacak büyük mitingün hazırlıklarını hızlandırmıştır.⁹⁴ Bu bağlamda 7 Nisan 1930 tarihinde basın yoluyla kadınlara hitaben "*Cuma Sabahı Sultanahmet Meydanına Gitmeyi Unutmayınız!*" şeklindeki bir sloganla mitingün 11 Nisan Cuma günü saat 09.00'da Sultanahmet Parkında yapılacağı, kız okulları öğrencileri ile tüm kadınların davetli olduğunun yazıldığı bir davet metni yayımlamıştır. Davette mitingün programı dahilinde saat 10.00'da Sultanahmet Parkından hareket edildikten sonra, sırasıyla belediye, CHF, vilayet ve TKB binalarının önünde beşer dakika durulacağı, ardından Taksim'e gidileceği, burada abideye çelenk konulup, günün anlamına binaen konuşmalar yapılacağı da belirtilmiştir. TKB tarafından basın yoluyla miting hakkında İstanbul kadınlarına hitaben bir beyanname de yayımlanmıştır. Bu beyanname şu şekildedir:⁹⁵

"Türk kadını, Cumhuriyet hükümetimizin inkişaf ettirdiği kadınlık bugün bir zafer kazanmıştır. Şimdiye kadar yurdunun bütün felâket ve acı zamanlarında erkeğine yardım eden, tarlalarda, güneş karşısında kavrulan, harp cephelerinde sırtına yaralar açarak sipere koşan bu fedakâr Türk kadını dünkü ihmal ve nisyan felâketinden kurtulmaya ve siyasi haklara da tam bir vatandaş gibi iştirake hak kazandığını göstermek fırsatını bulmuştur. Türk Kadın Birliği bu kanaatle siz hemşirelerinden cesaret ve ilham alarak mücadelesinde devam etmiş ve ilk muvaffakiyeti olan belediyede intihap etmek ve edilmek hakkını almıştır. Kadın zaferinin ve kadın hakkının tarihe geçtiği bu ilk nümayiş ve tes'itte her Türk kadınının bulunmasını istemektedir. Bu nümayişi tes'it için bütün Türk kadınlığının ve kız mekteplerinin iştirakiyle büyük bir alay tertip edilecektir. Şehremaneti, Halk Fırkası ve Birlik merkezi önünde nutuklar irad edilecek. Taksimdeki Gazi abidesine bir çelenk vaz edilecektir. Memleketini seven ve hakkına hürmet etmeyi bilen her Türk kadını Cuma günü saat 9'da Sultanahmet Meydanına gelmelidir. Türk kadını; Bu hak senin, bu şeref senin, bu zafer senindir."

⁹³ *Akşam*, 3 Nisan 1930; *Vakit*, 3 Nisan 1930; *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1930; *Akşam*, 4 Nisan 1930.

⁹⁴ *Akşam*, 4 Nisan 1930.

⁹⁵ *Vakit*, 7 Nisan 1930; *Akşam*, 8 Nisan 1930.

Beyannameden hemen sonra TKB üyesi birçok kadının İstanbul'un muhtelif yerlerindeki CHF şubelerine müracaat etmişlerdir. Gerekli evraklarla yapılan tüm müracaatlar fırka şubelerince derhal kabul edilmiştir.⁹⁶

Mitingin yaklaştığı günlerde Birliğin eski başkanı Nezihe Muhittin ile mevcut başkanı Latife Bekir Hanımlar arasında yaklaşık iki yıl önce başlayan anlaşmazlık basın üzerinden sürdürülen bir söz düellosuna dönüşmüştür. Bu düelloda Nezihe Hanım'ın, mitingi etkisiz hale getirmeye çalışmıştır.⁹⁷ Buna rağmen birlik yönetimi; “*Türk kadını! Bu Cuma günü sabah 9'da Sultanahmet meydanında mitingimiz var. Memleketi seversen ve hakkına hürmet etmeyi, ettirmeyi istersen bu toplarışa gel*” şeklindeki gazete ilanlarıyla çağrısını sürdürmüştür.⁹⁸

Fakat tüm hazırlıklara⁹⁹ ve yapılan çağrılara rağmen 11 Nisan 1930 tarihinde Sultanahmet Meydanı'nda yapılan miting beklentilerin çok altındaki bir katılımı gerçekleşmiştir. İşin ilginç yanı mitinge daha ziyade erkekler iştirak etmiştir. Öyle ki bir gazete bu durumu 12 Nisan tarihli nüshasında “Erkekler Mitingi” başlığıyla okurlarına aktarmıştır. Bu yüzden TKB yönetimi toplanarak yeni bir miting yapma kararı almıştır. Hatta bu mitinge tüm öğrenci ve öğretmenleriyle birlikte kız okullarının katılımını sağlamak için Maarif Müdürlüğüne dahi müracaat edilmiştir.¹⁰⁰ Fakat bu yeni miting çalışmaları da TKB'yi hedef alan eleştirileri sonlandırmamış, aksine iyice arttırmıştır.¹⁰¹ Öyle ki; birliğin Ankara teşkilatı, kongreye gidilmesini dahi teklif etmiştir.¹⁰² Latife Bekir Hanım ise kendisini ve yönetimini hedef alan tüm eleştirilere yalnızca 16 Nisan 1930 tarihinde basına

⁹⁶ İstanbul'da fırkaya ilk müracaat eden Hakkı Şinasi Paşa'nın eşi Resmiye Hanım'dır. İzmir'de ilk müracaatı ise Benal Nevzat Hanım yapmıştır. Bundan başka TKB Muhasibi Saime Hanım ile üyelerden Nezihe Muhittin ve Lâmia Refik Hanımlar da Pangaltı, Şişli ve Beyoğlu gibi yerlerden müracaat etmişlerdir. Birliğin başkanı Latife Bekir Hanım ile merkezi yönetimdeki Efzayış Suat Hanım da yine ilk müracaat edenler arasında yer almışlardır. *Milliyet*, 5 Nisan 1930; *Milliyet*, 6 Nisan 1930; *Cumhuriyet*, 6 Nisan 1930; *Vakit*, 6 Nisan 1930; *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1930; *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1930; *Vakit*, 8 Nisan 1930;

⁹⁷ *Vakit*, 9 Nisan 1930.

⁹⁸ *Cumhuriyet*, 10 Nisan 1930; *Vakit*, 10 Nisan 1930.

⁹⁹ Miting hazırlıklarının devam ettiği bu günlerde CHF İstanbul İl Müfettişi Hakkı Şinasi Bey, 6 Nisan 1930 tarihinde tüm teşkilat başkanlarına bir tebliğ göndererek fırkaya müracaat eden kadınların kayıt işlemlerinin derhal yapılması emrini vermiştir. Öyle ki kendisinin TKB üyesi olan eşi Resmiye Hanım da Moda Nahiye Reisliğine müracaat etmiş, kayıt muamelesi derhal yapılmıştır. Tebliğin tüm teşkilatlara ulaşmasından sonra ise bilhassa İstanbul'da çok sayıda kadın fırkaya müracaat etmiştir. Bk. *Vakit*, 7 Nisan 1930; *Akşam*, 8 Nisan 1930; *Vakit*, 8 Nisan 1930.

¹⁰⁰ *Akşam*, 12 Nisan 1930; *Vakit*, 12 Nisan 1930; *Cumhuriyet*, 13 Nisan 1930; *Akşam*, 13 Nisan 1930; *Akşam*, 14 Nisan 1930; *Akşam*, 15 Nisan 1930.

¹⁰¹ *Cumhuriyet*, 19 Nisan 1930; *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1930.

¹⁰² *Hâkimiyet-i Milliye*, 16 Nisan 1930.

verdiği bir demeçle cevap vermiştir.¹⁰³ Buna rağmen bazı gazeteciler birlik yönetimine karşı olan olumsuz tavırlarını bir müddet daha sürdürmüşlerdir.¹⁰⁴

Sultanahmet mitingini Dâhiliye Vekili Şükrü Bey de yakından takip etmiştir. Hatta İstanbul Valiliğinden aldığı bilgiler doğrultusunda Başvekâlete bir rapor da yazmıştır. 10 Nisan 1930 tarihli raporunda; Türk kadınına verilen intihap hakkı dolayısıyla TKB tarafından teşekkür amaçlı düzenlenen Sultanahmet mitinginin seyrini ve saat 13.00'da vukuatsız bir şekilde sona erdiğini bildirmiştir.¹⁰⁵ Diğer taraftan Sultanahmet mitingi konusu 8 Haziran 1930 tarihinde toplanan kongresinin gündemini de meşgul etmiştir. Buna rağmen yıllık raporların okunup, konuşmaların yapılmasını müteakip gerçekleştirilen seçim sonucunda Latife Bekir Hanım yeniden başkan seçilmiştir. Birlik merkez heyetine ise Efzayış Suat, Aliye Esat, Mediha Fazlı, Saime Faik, Lâmia Refik, Aliye Halit Fahri, Reşide, Seniha Raif, Beyhan ve Halide Nusret Hanımlar seçilmişlerdir.¹⁰⁶

TKB'yi hedef alan eleştiriler kongreden sonra da devam etmiştir.¹⁰⁷ Fakat birliğin yeni yönetimi eleştirilerin gölgesinde dahi olsa aday belirleme işini sürdürerek temmuz ayına kadar İstanbul'da, toplam 5 kadının aday gösterileceğini kamuoyuna ilan etmiştir.¹⁰⁸ TKB yönetiminin bu tutumu, birlik üyeliği yerine fırka üyeliği sıfatıyla adaylık müracaatı yapılmasını da teşvik etmiştir. Örneğin Baş Teşrifatçı İsmail Cenani Bey'in zevcesi Seniye İsmail Hanım, Kanlıca Halk Fırkası şubesine yaptığı adaylık müracaatını TKB üyeliği sıfatı yerine fırka üyeliği sıfatıyla yapmıştır.¹⁰⁹

TKB üyeleri CHF'den başka 12 Ağustos 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'na (SCF) da adaylık başvurusu yapmışlardır. İlk kadın üyesi Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın kız kardeşi Makbule Hanım olan SCF'ye birliğin eski üyelerinden Nezihe Muhittin ile Suat Derviş Hanımlar, ardından da TKB üyesi olarak Eski Dâhiliye Nazırı Memduh Paşa'nın kızı Fatma Hanım katılmışlardır.¹¹⁰ 24 Ağustos 1930'da ise TKB üyesi Halide Edip ve Mihri Hanımlar SCF'ye müracaat etmişler

¹⁰³ Latife Bekir Hanım, basın toplantısında o günlerde gündemde olan kadınların askerlik yapma meselesi hakkında da açıklamalar da yapmış, geri hizmette olmaları şartıyla kadınların da askerlik yapabileceklerini söylemiştir. *Vakit*, 17 Nisan 1930.

¹⁰⁴ *Vakit*, 26 Mayıs 1930.

¹⁰⁵ *BCA*, 30-10-0-0/80-526-4/1.

¹⁰⁶ *Vakit*, 9 Haziran 1930.

¹⁰⁷ *Akşam*, 11 Haziran 1930; *Vakit*, 14 Haziran 1930.

¹⁰⁸ *Cumhuriyet*, 16 Temmuz 1930; *Vakit*, 18 Temmuz 1930.

¹⁰⁹ *Vakit*, 5 Ağustos 1930.

¹¹⁰ *Vakit*, 24 Ağustos 1930; Metintaş, agm. s. 92.

fakat devlet memuru oldukları için fırka yönetimi tarafından müracaatları reddedilmiştir. Halide Hanım'ın ısrarı üzerine fırka idaresi onların müracaatlarını yeniden değerlendirmeye almıştır. Halide Hanım bu esnada basına şu demeci vermiştir:¹¹¹

“... On üç senelik hocayım. Şimdi Niğde Orta mektebi tabiiyat muallimiyim. Vatanımın terakkisine çalışmak ezeli emelimdir. Bunu temin için Harb-i Umumi'de birçok fedakârlıklar yaptım. Sultanahmet mitinginde hitabeler söyledim. Mücevherlerimi göğsümden çekerek satıp askere gömlek aldım. Hulâsa ruhumda vatan için çalışanlara yardım etmeğe susamış bir arzu vardır. İşte bunun için yeni fırkaya gireceğim... Ben TKB azasındayım. Fakat maalesef şimdiye kadar memleketimizde kadınlığın yükselmesi için pek az hareket yapılmıştır...”

Halide Hanım'ın bu açıklamayı yaptığı gün, Kandilli Kız Orta Okulu Tabiiyat Muallimi Şekibe Ali Hanım'ın da bir demec vermiş ve SCF'nin programının kendi siyasi akidelerine uygun bulunduğunu söylemiştir.¹¹² Onun bu açıklaması da TKB'li kadınların yeni partiye yönelişini arttırmıştır. Şekibe Ali Hanım'dan sonra Nudiye ve Makbule Ömer Hanımlar ile Tütün İnhisarı Muhasebecisi Fuat Bey'in eşi Nazmiye, Dr. Fuat Bey'in annesi Remziye, Eski Nafia Nazırı Zihni Paşa'nın torunu Şuayib ve Öğretmen Sabite Avni Hanımlar da SCF'ye kaydolmuşlardır. Bunlardan başka yine birlik üyelerinden Himaye-i Etfal Derneği mensubu bazı kadınlar da SCF'ye katılmışlardır.¹¹³

Bu şekilde birçok isim SCF'ye katılsa da TKB üyeleri daha ziyade CHF'yi tercih etmişlerdir. Bilhassa 1930 seçimlerinde üyelerin CHF'ye oy vermesi için büyük çaba sarf etmiş olmaları bunun en net göstergesidir.¹¹⁴ Bu gerçeği 6 Ekim 1930 tarihinde ilan edilen listelerde de görmek mümkündür. Zira CHF'deki kadın

¹¹¹ *Vakit*, 25 Ağustos 1930.

¹¹² Aynı yer.

¹¹³ *Akşam*, 26 Ağustos 1930; *Akşam*, 27 Ağustos 1930.

¹¹⁴ *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Eylül 1930. Bu süreçte CHF Yönetimi seçimlerde kendisini desteklemeleri için kadınlara yönelik bir beyanname yayımlamıştır. “Hanımlar! Belediye intihabına iştirak ediniz Reylerinizi Halk Fırkasına veriniz! Çünkü Halk Fırkası, kadınlara hüriyet ve insan gibi yaşamak hakkını vermiştir” şeklindeki ifadelerle başlayan bu beyanname 5 Ekim 1930 tarihinde basın yoluyla ilan edilmiştir. CHF tarafından Türk Kadınına verilen hakların sıralandığı bu beyanname Fırkanın gerçek sahibinin Türk kadınları olduğu da vurgulanmıştır. *Vakit*, 5 Teşrinievvel 1930.

aday sayısının, SCF'dekinden daha fazla olduğu görülmüştür.¹¹⁵ Diğer taraftan listelerde bazı TKB üyeleri ise bağımsız aday olmuşlardır.¹¹⁶

Seçimler sonucunda İstanbul'da; Latife Bekir, Nakiye, Refika Hulusi Behçet, Safiye Hüseyin ve Rana Hanımlar, İzmir'de Benal Nevzat Hanım, Bolu'da Behire Bedis Hanım ve başka yerlerde birçok kadın belediye meclis üyeliklerine seçilmişlerdir.¹¹⁷ Latife Bekir Hanım seçildikten sonra basına verdiği demeçle hem kendisinin hem de TKB mensubu meclis üyelerinin, belediye işlerinde daha önce yayımladıkları risale doğrultusunda halkın beslenme ve sıhhat meselesi ile evlerin yapılış tarzı gibi konularında hassas davranacaklarını söylemesi¹¹⁸ ise birlik kadınlarının belediyecilikteki çalışma prensiplerinin göstergesi olmuştur.

TKB, belediye seçimlerinden hemen sonra ise kadınların köy muhtarı ve ihtiyar heyeti seçme ve seçilme hakkını almaları meselesine eğilmiştir.¹¹⁹ Birliğin bu yöndeki çabaları kısa zamanda sonuç vermiş ve 26 Ekim 1933'te TBMM tarafından kabul edilen "442 Sayılı Köy Kanunu'nun 20. ve 30. Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun" ile Türk kadını bu hakkını da elde etmiştir.¹²⁰ Kanundan sonra ülkenin birçok yerinde kadınlar muhtarlık veya ihtiyar heyeti azalığı için müracaatlarda bulunmuşlardır.¹²¹ 6-12 Kasım 1933 tarihleri arasında yapılan seçimler sonucunda Aydın'ın Çine kazasına bağlı Karpuzlu Nahiye

¹¹⁵ *Hâkimiyet-i Millîye*, 6 Teşrinievvel 1930.

¹¹⁶ Mesela Sabiha Zekeriya Hanım, İstanbul Şehir Meclisi Üyeliği için bağımsız aday olmuştur. Sabiha Hanım; amele, fakir köylü, küçük esnaf ve memur kesiminin haklarını savunmak için aday olduğunu söylemiştir. *Vakit*, 20 Teşrinievvel 1930.

¹¹⁷ Nuray Özdemir, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Bir Cemiyet Kadını: Nakiye Elgün*, Phoenix Yayınları, Ankara 2014, s.147; Leylâ Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasî Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, s. 202-203.

¹¹⁸ *Akşam*, 24 Teşrinievvel 1930.

¹¹⁹ Tuzak, agm. s. 260.

¹²⁰ Sevilay Özer, "Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkı Verilmesinin Türk Kamuoyundaki Yankıları", *Atatürk Araştırma Merkezî Dergisi*, Yıl: 2013, Cilt: 29, Sayı: 85, s. 145; Kaplan, *Age*. s. 191; TBMM ZC, D: 4, C: 17, İ: 2, 76. İnikat (26 Ekim 1933), s. 48-50; *Resmî Gazete*, 28 Ekim 1933. *Cumhuriyet*, 27 Teşrinievvel 1933. Kadınlara bu hakların verilmesi üzerine birlik yönetimi tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya, TBMM'ye, Başbakan'a, CHF Genel Merkezine ve Dâhiliye Vekâletine teşekkür telgrafları gönderilmiştir; bk. *Akşam*, 28 Teşrinievvel 1933; *Akşam*, 2 Teşrinisani 1933; *Cumhuriyet*, 1 Teşrinisani 1933.

¹²¹ Bu konuda bk. Günver Güneş, "Türk Kadınının Muhtarlık ve Köy İhtiyar Heyetlerine Seçme Seçilme Hakkını Kazanması ve Türkiye'nin İlk Kadın Muhtarı Gül Esin (Hanım)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)*, Yıl IX, Sayı 20-21, Bahar-Güz 2010, s. 171-190.

merkezi olan Demircidere köyünde 30 yaşındaki Gül Hanım, Türkiye'nin ilk kadın muhtarı seçilmiştir.¹²²

TKB, ülke kadınları adına 1934 Belediye seçimleri için de önemli çalışmalar yapmıştır. Özellikle Eylül ayında Türk kadınlarının siyasi haklarını kullanmaları için yaptığı “Türk Kadınına Hitap” başlıklı çağrı oldukça ses getirmiştir.¹²³ İrsat faaliyetlerinin de etkisiyle İstanbul'da kadın belediye meclis üyesi sayısı artmıştır.¹²⁴

TKB'nin, kadınların milletvekili seçme ve seçilme hakkı ile ilgili girişimleri ise ilk kez 16 Şubat 1931 tarihinde Latife Bekir Hanım'ın basına yaptığı bir açıklama ile ortaya çıkmıştır. Latife Hanım konu hakkında şöyle söylemiştir:

“...Kadınlara siyasi hak verilmesi için gerek İsmet Paşa ve gerek Kâzım Paşalar nezdinde teşebbüslerde bulduk. Kadınlara belediye intihaplarında intihap etmek ve edilmek hakkı verilmiştir. Mebusluk intihabında da aynı hakların verilmesine intizar etmekteyiz. Bu husus için yeniden teşebbüslerde bulunacağız.”¹²⁵

Bundan yaklaşık bir ay sonra TKB'nin yıllık kongresi yapılmış, Latife Hanım bir kez daha başkan seçilmiştir. Onun başkanlığında oluşturulan yeni yönetim, kadınların milletvekili seçme ve seçilme hakkı için çalışılması kararını almıştır.¹²⁶ Aynı günlerde Latife Hanım'ın Belgrat'ta düzenlenecek uluslararası kadın kongresine katılmak için gerekli işlemleri yapmak üzere gittiği Ankara'da bazı temaslarda bulunması kamuoyunun ilgisini çekmiştir. Basında çıkan haberlerde Latife Hanım'ın kadınların milletvekili seçme ve seçilme hakları konusunda teşebbüslerde bulunmak amacıyla Ankara'ya gittiği fakat seçim kanuna göre ilgili mercilerden olumsuz yanıtlar aldığı şeklinde ifadelere yer verilmiştir. Bu haberler karşısında TKB yönetimi tarafından Latife Hanım'ın Belgrat'ta toplanacak kongreyle ilgili işler için Ankara'ya gittiği yönünde bir açıklama yapılmıştır.¹²⁷

¹²² *Cumhuriyet*, 15 Teşrinisani 1933.

¹²³ Çağrının tam metni şu şekildedir: “Kadınlara Hitap! Türk Kadını, kağı başında başlayan istiklâl savaşı, hıznı tarihînin derinliklerinden alır. Sen ta o andan beri işini seve seve başarmaktasın ve böylece dünya kadınlığı içinde bugün tarihine ve sana yakışır bir yerin vardır. Bunun için elbet sen Belediye seçim günü de sevimli yurdunun yolunda kendi değerini göstereceksin. Bir kimsenin seçmek ve seçilmek hakkı çok insanca ve millete iştir, insan bunu kullandıkça bütünlüğünü anlar. Bunu kullanmayan çocuklar, bastalar, mücrimlerdir. Türk kadını, yurdun bu işte de senin çalışmanı beklemektedir. Sen ki yeryüzünün en iş bilir ve en yurtsever kadınsın, haydi iş başına!” bk. *Akşam*, 17 Eylül 1934.

¹²⁴ *Vakit*, 17 Teşrinievvel 1934.

¹²⁵ *Vakit*, 17 Şubat 1931.

¹²⁶ *Hâkimiyet-i Millîye*, 13 Mart 1931; *Vakit*, 13 Mart 1931.

¹²⁷ *Akşam*, 26 Mart 1931; *Vakit*, 27 Mart 1931; *Vakit*, 30 Mart 1931.

Ancak bu konuda Latife Hanım'ın verdiği bir beyanat, ileri sürülen iddiaların gerçekliğini ortaya koymuştur. Çünkü Latife Hanım beyanatında; Belgrat'taki kongreye Seniha Hanımın katılması ve başka birkaç konuyla ilgili temaslarda bulunmak üzere Ankara'ya gittiğini fakat bulunduğu bazı temaslardan dolayı kadınlara seçme-seçilme hakkı verilmesi hususunda ümitli olduklarını söylemiştir.¹²⁸

TKB'nin başlattığı girişimler nihayet sonuç vermiş ve 5 Aralık 1934'te Malatya Milletvekili İsmet İnönü, 258 arkadaşı ile birlikte TBMM'ye Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 10. ve 11. maddeleri ile İntihab-ı Mebûsan Kanunu'nun bazı maddelerinde değişiklik yapılmasına ilişkin bir teklif vermiştir. Teklifteki değişiklik önerileri şu şekildedir:

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu için;

“Madde 10: Yirmi iki yaşını bitiren kadın, erkek her Türk, mebus seçmek hakkını haizdir.

Madde 11: Otuz yaşını bitiren kadın, erkek her Türk, mebus seçilebilir.”

İntihab-ı Mebusan Kanunu için ise; 5, 11, 16, 23 ve 58. maddelerde yer alan “zükûr (erkek)” ifadesi yerine “kadın, erkek” ibareleri konulması teklif edilmiştir. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün de desteğini de bu teklif aynı gün TBMM'de yapılan oylama sonucunda kanunlaşarak, Türk kadınına milletvekili seçme ve seçilme hakkı verilmiştir.¹²⁹

Bundan bir gün sonra TKB Ankara şubesi, Halkevinde bir toplantı yapmıştır. Meclis Başkanı Kâzım Özalp ile Başbakan İsmet İnönü'nün eşleriyle iştirak ettikleri bu toplantıya, bazı bakan ve mebusların yanında Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi, CHF Ankara İl Başkanı, Afet İnan, Kız Lisesi öğretmenleri ve birçok kadın katılmıştır. Önemli konuşmaların yapıldığı toplantının ardından TKB üyeleri TBMM'ye giderek Atatürk'e teşekkür etmişlerdir. Birlik yönetimi 6 Aralık'ta da İstanbul'da bir toplantı yapmıştır. Burada alınan karar gereğince Latife Bekir Işıkdoğdu (Çeyrekbaşı)¹³⁰ ve TKB yönetimindeki bazı üyeler, Cumhurbaşkanı Atatürk'e, Başvekil İnönü'ye, TBMM Başkanlığına, CHF Merkezine, Dâhiliye Vekâletine ve bir kısım devlet adamlarına teşekkür telgrafları

¹²⁸ *Vakit*, 2 Nisan 1931; *Hâkimiyet-i Millîye*, 3 Nisan 1931; *Akşam*, 3 Nisan 1931.

¹²⁹ TBMM ZC, Devre: IV, Cilt: 25, İçtima:4, On İkinci İnikat (5 Aralık 1934), s. 82-83, 83-89. Ayrıca bk. *Malatya Mebusu General İsmet İnönü ve 191 Arkadaşının, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 10 ve 11'inci Maddeleri ile İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanuna Bir Madde Eklennesi Hakkında Kanun Teklifleri ve Teşkilât-ı Esasiye Encümeni Mazbatası* (2/131). Ayrıca bk. *Resmî Gazete*, 11 Kânunuevvel 1934.

¹³⁰ Latife Bekir Hanım'a “Işıkdoğdu” soyadı Atatürk tarafından verilmiştir. Fakat kendisi daha ziyade eşinin soy ismi olan “Çeyrekbaşı”nı kullanmıştır. *Gümüş, Ağıt*, s. 42-43.

göndermişlerdir.¹³¹ Toplantıda ayrıca 7 Aralık'ta Bayezid Meydanında bir miting yapılması kararı da alınmış, katılım çağrısı ise basın yoluyla yapılmıştır.¹³²

7 Aralık günü Bayezid Meydanı, sabah saat 10.00'dan itibaren miting için gelenlerle dolmaya başlamıştır. TKB'nin yönetim kadrosu ve üyelerinden başka CHF'nin önemli isimlerinin katıldığı¹³³ mitingde Latife Bekir, Saadet Rifat ve Nakiye (Elgün) Hanımlar birer konuşma yapmışlardır. Ardından Taksim'e geçilerek abideye çelenk konulmuştur. Burada da İffet Hanım, bir konuşma yapmıştır. Atatürk'e, İnönü'ye ve TBMM'ye teşekkür edilip, telgraflar çekilmesiyle miting sona ermiştir.¹³⁴

Kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesi TKB'nin birçok şubesinde sevinçle karşılanmıştır. Mesela; Konya, Samsun ve Gümüşhane şubeleri Atatürk'e, TBMM Başkanlığına ve Başvekile teşekkür telgrafları çekerken, Eskişehir şubesi Ankara'ya heyet göndermiştir.¹³⁵ Yine Edirne, İzmir, Denizli, Siirt, Antalya, Zonguldak, Maraş, Ordu, Samsun, Kars, Denizli, Kilis ve Ayancık gibi TKB şubeleri kutlamalar yapılmıştır. Öyle ki, Atatürk'e, TBMM'ye, İnönü'ye ve CHF'ye kanunun kabul edildiği 5 Aralık gününün bayram ilan edilmesi hususunda telgraflar dahi gönderilmiştir.¹³⁶

¹³¹ *Kurun*, 7 Kânunuevvel 1934; *Akşam*, 7 Kânunuevvel 1934.

¹³² Mitingin çağrı metni şu şekildedir: “*Türk kadını! Büyük Atatürk yüce önder Türk kadınının hakkını verdi. Saylar seçmek ve seçilmek büyük ulus kurultayınca kabul edildi. Türk kadını unutmak ki Türk içtimai hayatının temelisin. Buna istiklâl savaşının kara günlerinde sırtında cephane taşıyarak kara sapanla toprak kazıyarak eriştin. Hız alan inkılapta aldığın yeri kendi mevkiini kendin kurdun Lâyık olduğun siyasi hak sana verilmiştir. Bu mesut günü bugün hep beraber kutlayacağız. Saat 10 da Beyazıt Cumhuriyet meydanına gel.*” Bk. *Akşam*, 7 Kânunuevvel 1934.

¹³³ *Akşam*, 8 Kânunuevvel 1934.

¹³⁴ *Cumhuriyet*, 8 Kânunuevvel 1934; *Akşam*, 8 Kânunuevvel 1934; *Milliyet*, 9 Kânunuevvel 1934; Özer, Agm. s. 150-151. Gönderilen telgrafların cevapları ile uluslararası kadın derneklerinden gelen telgraflar ise 9 Aralık günü TKB merkezinde yapılan bir toplantıda okunmuştur. *Kurun*, 10 Kânunuevvel 1934.

¹³⁵ *Ulus*, 8 Kânunuevvel 1934; *Kurun*, 15 Kânunuevvel 1934; *Ulus*, 21 Kânunuevvel 1934.

¹³⁶ Nuray Özdemir, “Türk Kadınına Milletvekili Seçme ve Seçilme Hakkı Tanınması Üzerine Yapılan Kutlamalar”, *History Studies*, Volume 6, Issue 5, September 2014, s. 181-189; *Akşam*, 7 Kânunuevvel 1934; *Kurun*, 7 Kânunuevvel 1934; *Akşam*, 8 Kânunuevvel 1934; *Akşam*, 9 Kânunuevvel 1934; *Akşam*, 11 Kânunuevvel 1934. Kadınlara demokratik haklarının verilmesi, siyasal modernizasyonun doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu sürecin tamamlanmış olmasıyla, bu bağlamda Türkiye’de kadın ve erkek eşit hale getirilmiştir. Böylece “Ulus Egemenliği” kavramı, bütün halkı kapsayacak şekilde genişletilmiş, seçme ve seçilme eşitliği sağlanmıştır. Türk kadını, TKB'nin de katkısıyla elde ettiği bu haklar sayesinde Avrupa'nın gelişmiş birçok ülkesindeki kadınların önüne geçmiştir. Yüceer, Agm. s. 145; Afet İnan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Yay. Haz. Ali Sevim-Azmi Süslü-M. Akif Tural, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s. 114-115; Yüceer, agm. s. 144.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki; kadınlara seçme-seçilme hakkının verilmesinden sonraki günlerde TKB'nin misyonunu tamamladığı ve kapanacağı yönünde bazı iddialar ortaya atılmıştır. Fakat birlik tarafından bir açıklama yapılarak söz konusu haberleri yalanlamış, yalnızca bir ismi değişikliği yapılabileceği belirtilmiştir.¹³⁷

Türk Kadın Birliğinin Uluslararası Faaliyetleri

TKB'nin uluslararası boyuttaki ilk faaliyeti kuruluşundan kısa bir süre sonra Dünya Kadınlık Birliği'ne üye olmasıdır.¹³⁸ Birlik özellikle 1929 yılından itibaren başta Avrupa ve Amerika'dakiler olmak üzere dünyadaki kadın teşkilatlarının faaliyetlerini ve uluslararası kadın kongrelerini takip ederek,¹³⁹ bu kongrelere temsilciler göndermiştir. Birliğin 1929-1935 yılları arasında temsilci gönderdiği ilk uluslararası toplantı 1929 yılında Berlin'de yapılan Kadınlar Kongresi olmuştur. Birlik yönetimi bu kongreye Efzayış Suat Hanım'ı gönderme kararı aldıktan sonra gerekli maddi desteği Hariciye Vekâletinden talep etmiştir. Dönemin Hariciye Vekili Şükrü (Saraçoğlu) Bey ise TKB'nin bu talebini bir yazı ile Başvekâlete iletmiştir. Saraçoğlu Başvekâlete yazdığı yazıda; ülkenin yegâne kadın cemiyeti TKB'nin Berlin'de düzenlenecek kongreye temsilci gönderebilmesi için istediği 1.000 Liralık tahsisatın kendi vekâletinden karşılanmasının mümkün olmadığını belirterek meblağın Başvekâlet tarafından verilmesi arzında bulunmuştur.¹⁴⁰ Bunun üzerine Başvekâlet'ten Dâhiliye Vekili Şükrü (Kaya) Bey'e verilen talimata binaen TKB'ye 1.000 Liralık bir ödenek tahsis edilmiş, böylelikle TKB, Efzayış Hanımla Berlin Kadınlar Kongresi'nde Türk kadını temsil edebilmiştir.¹⁴¹

TKB, 1930 yılının Ağustos ayında Şam'da düzenlenen Şark Kadınları Kongresi'ne de bir temsilci göndermiştir. Hindistan, Hicaz, Necd, Irak, Yunanistan, Afganistan, Suriye, Lübnan ve Cebeli Dürüz gibi yerlerden kadın murahhasların iştirak ettiği bu kongrede TKB'yi, Şam Konsolosunun eşi temsil etmiştir.¹⁴² Birlik, 1931 yılında Belgrad'ta toplanan Feminist Kongresi'ne ise Seniha Rauf Hanım'ı göndermiştir.¹⁴³

¹³⁷ *Akşam*, 20 Kânunuevvel 1934; *Kurum*, 20 Kânunuevvel 1934; *Akşam*, 21 Kanunu-ı Evvel 1934; *Kurum*, 22 Kânunuevvel 1934; *Akşam*, 28 Kânunuevvel 1934.

¹³⁸ Bozkır, agm. s. 101-102.

¹³⁹ *Akşam*, 30 Eylül 1929.

¹⁴⁰ *BCA*, 30-10-0-0/229-541-5/2.

¹⁴¹ *BCA*, 30-10-0-0/229-541-5/1.

¹⁴² *Akşam*, 3 Ağustos 1930.

¹⁴³ *Vakit*, 10 Nisan 1931. *Vakit*, 20 Nisan 1931.

TKB, 1931 yılı Ekim ayında İstanbul'da düzenlenen II. Balkan Kadın Kongresi'ne de ev sahipliği yapmıştır.¹⁴⁴ Birlik, sulh propagandası yapılacak olan bu kongre için hazırlıklara Uluslararası Kadın Cemiyeti'nden aldığı mektup üzerine 1931 yılı Eylül ayından itibaren başlamıştır. Birlik yönetimi, 13 Eylül 1931'de toplanarak kongreye Seniha Rauf, Efzayış Suat, Latife Bekir ve Lâmia Refik Hanımlarla birlikte bir avukatın katılmasını kararlaştırmıştır.¹⁴⁵ Bu heyet, 17 Eylül'de de Darülfünun'da toplanarak bir rapor hazırlamıştır.¹⁴⁶ Raporda öncelikle sulh konusunda çocuklara verilecek eğitim ve Balkan kadın cemiyetlerinin birbiriyle temaslarda bulunulması konuları değerlendirilmiştir. Raporda ayrıca kadınların çalışma usullerinin iyileştirilmesi, ücrette kadın-erkek eşitliğinin sağlanması, hamilelerin gözetilmesi, fuhşun ve kadın ticaretinin engellenmesi gibi hususlara da yer verilmiştir. Esasen Türkiye'nin barışçıl tutumundan dolayı Latife Bekir Hanım da TKB'nin kongrede sulh propagandası yerine kongrede bu gibi konuları gündeme getirmesinden yana olmuştur.¹⁴⁷

TKB, farklı ülkelerdeki kadın örgütleriyle ilişkilerini mektuplaşma ve ziyaretler yoluyla da sürdürmüştür. 1932 yılında Romanya Kadın Cemiyetinden gelen ve Romen kadınlara bazı hukuki haklar verilmesiyle ilgili hususları içeren mektup, bunun örneklerindedir.¹⁴⁸ Yine aynı yıl TKB'yi ABD'den, Romanya'dan ve Fransa'dan gelen kadın heyetleri ziyaret etmiş, kadınların siyasi ve hukuki hakları konusunda konferanslar vermişlerdir. 1933 yılının Şubat-Mart ve Mayıs aylarında ise Yunanistan Kadınlar Birliği Başkanı ile bu ülkenin kadınlarından oluşan bir heyet TKB'nin misafiri olarak İstanbul'da bulunmuşlardır.¹⁴⁹

Birlik, yine 1933 yılının Şubat ayında Uluslararası Kadın Birliği tarafından 18 Mart'ta Marsilya'da düzenlenen "Alliance International des Femmes" adlı kongreye davet edilmiştir. Bu kongrede TKB'yi Seniha Rauf ve Lamia Tevfik Hanımlar temsil etmişlerdir. Adı geçen Hanımlar Marsilya'dan dönüşlerinde

¹⁴⁴ Bu konu hakkında bilgi için bk. Osman Akandere, "20-26 Ekim 1931 Tarihlerinde İstanbul'da Toplanan İkinci Balkan Konferansı ve Sonuçları", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 14, 2003, s. 249-298.

¹⁴⁵ *Vakit*, 10 Eylül 1931; *Vakit*, 11 Eylül 1931; *Cumhuriyet*, 14 Eylül 1931; *Akşam*, 14 Eylül 1931; *Vakit*, 14 Eylül 1931.

¹⁴⁶ *Vakit*, 17 Eylül 1931; *Cumhuriyet*, 17 Eylül 1931.

¹⁴⁷ *Vakit*, 9 Teşrinievvel 1931.

¹⁴⁸ *Vakit*, 2 Eylül 1932.

¹⁴⁹ *Vakit*, 12 Teşrinievvel 1932; *Vakit*, 2 Teşrinisani 1932; *Vakit*, 9 Teşrinisani 1932; *Akşam*, 13 Teşrinisani 1932; *Vakit*, 13 Teşrinisani 1932; *Akşam*, 15 Teşrinisani 1932; *Vakit*, 5 Kanunu-ı Sani 1933.

kongre ve müzakeratı hakkında Başvekâlet ile Dâhiliye Vekâletine bir rapor da sunmuşlardır.¹⁵⁰

TKB, uluslararası boyuttaki ilişki ve faaliyetlerini dönemin diplomasisine aykırı düşmeden yürüttüğü için yurtdışındaki Türk diplomatlar da yeri geldiğinde TKB'yi ülkenin temsil makamı olarak görmüşlerdir. Bunun en güzel örneğini ise dönemin Bern Elçisi Cemal Hüsnü Bey'in, 1933 yılı Haziran ayında Dışişleri Bakanlığına yazdığı bir mektupta görmek mümkündür. Cemal Bey mektubunda; merkezi Cenevre'de bulunan Sulh ve Hürriyet İçin Uluslararası Kadın Birliği Genel Sekreteri Madam Camilla Drevet'nin şahsını ziyaret ederek Türkiye'de yapacakları faaliyetler için destek istediğini, kendisinin de ona Türkiye'de İstanbul Valiliği ile TKB merkezine gitmesi tavsiyesinde bulunduğunu ve birer referans mektubu verdiğini kaydetmiştir.¹⁵¹

TKB, bunlardan başka 18-26 Nisan 1935 tarihleri arasında düzenlenen Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresine de ev sahipliği yapmıştır. Bu kapsamda 1934 yılı Haziran ayından hazırlıklara başlayan birlik¹⁵² adına Latife Bekir Hanım o günlerde verdiği bir röportajda dünya barışı temalı bu kongreye 44 ülkeden temsilci geleceğini belirtmiştir.¹⁵³

Latife Bekir Hanım; 19 Ocak 1935 tarihinde kongre programının son halini kamuoyu ile paylaşırken basına verdiği demeçte ise 29 Ocak 1935'te Uluslararası kadın Birliğinin Başkanı ve İngiltere'nin Cemiyet-i Akvam murahhası olan Korbek Aşbi'nin Türkiye'ye geleceğini söylemiştir.¹⁵⁴ Aynı günlerde hükümet tarafından da kongre için hatıra posta pulları bastırılmıştır.¹⁵⁵ Yıldız Saray'ında İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'ın, ardından da Latife Bekir Hanım'ın açış konuşmasıyla başlayan 12. Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi'nde¹⁵⁶ TKB'yi

¹⁵⁰ *BCA*, 30-10-0-0/229-541-11/1-8.

¹⁵¹ *BCA*, 540/44699-215-019-4/1-2.

¹⁵² *Hâkimiyet-i Millîye*, 6 Haziran 1934.

¹⁵³ *Akşam*, 7 Teşrinisani 1934. Bundan birkaç gün sonra çıkan bir haberde kongreye 48 ülkeden toplam 150 üyenin katılacağı, gelen misafirleri Devlet Demiryolları ile Şark Demiryolları Kumpanyası'nın, %30 indirimle taşıyacağı belirtilmiştir. Haberde ayrıca; İstanbul'dan iştirak edeceklerle beraber kongreye yaklaşık 200 kişinin katılacağı, misafirlerin konaklama-ulaşım gibi ihtiyaçlarının karşılanmasında hükümetten destek alınacağı ve 8 gün sürecek kongrede TKB'nin dünya kadınlığı ile ilgili bir tebliğ sunacağı da belirtilmiştir. *Akşam*, 11 Teşrinisani 1934.

¹⁵⁴ *BCA*, 490-1-0-0/594-51-3/1-12.

¹⁵⁵ *Resmî Gazete*, 23 Mart 1935.

¹⁵⁶ Detaylı bilgi için bk. Selman Yaşar, *Basındaki Bilgiler Işığında 12. Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi (18-26 Nisan 1935)*, İksad Yayınları, Ankara, 2020; Nazlı Ökten, "1935 İstanbul Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi", *Tarih ve Toplum*, Cilt 37, Sayı 219, Mart 2002, s. 55-59.

temsil eden Mihri Pektaş¹⁵⁷ tarafından Dünya kadınlığı ve Türk kadınlarının siyasi hakları hakkında bir tebliğ sunulmuştur.¹⁵⁸

Bu kongreden sonra TKB, pasif bir görünüm arz etmeye başlamıştır. 10 Mayıs 1935 tarihinde ise üyelerin ikinci kere çağrıldığı fakat 500 üyeden sadece 17 kişinin iştirak ettiği olağanüstü kongresinde başkan Latife Bekir Hanım, Türk kadınının tüm haklarına kavuştuğu ve artık bu yolda çalışacak bir teşekküle lüzum kalmadığı şeklinde ifadeler içeren bir konuşma yapmıştır. Latife Bekir Hanım'ın, konuşmasından sonra kongreye katılan üyelerin oyları ile TKB feshedilmiştir. Alınan bu karar kapsamında birliğin eşyaları Halk Fırkasına mevcut parası da çocukları koruma ve hasta bakıcılar cemiyetlerine bırakılmıştır.¹⁵⁹ Günümüzde aynı adla faaliyet gösteren TKB ise 1949 yılında yine Latife Bekir Hanım ile aralarında Mevhibe İnönü'nün de bulunduğu tanınmış bazı kadınlar tarafından kurulmuş¹⁶⁰ faaliyetlerini sürdürmektedir.

Sonuç

TKB, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk kadınının toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal alanlarda güçlendirilmesi amacıyla faaliyet gösteren bir sivil toplum kuruluşudur. Cumhuriyet yönetiminin çağdaşlaşma ve modernleşme hedefleri doğrultusunda kadınların eğitim düzeylerinin yükseltilmesi, toplumsal hayatta aktif bir rol üstlenmeleri ve milli şuur sahibi birer fert olarak siyasal haklar konusunda bilinçlendirilmeleri için önemli çalışmalar yapmıştır. Dolayısıyla bu yönüyle değerlendirildiğinde TKB'nin, kadın haklarını savunan bir kuruluş olmasının ötesinde, Atatürk inkılablarının Türk kadınına benimsetilmesinde de etkili olan bir kuruluş olduğu görülecektir.

Birliğin gerçekleştirdiği konferanslar, Türk kadınlarının bilgi ve bilinç düzeylerinin artırılmasında ayrı bir yere sahiptir. Alanında uzman kişiler tarafından verilen bu konferanslar sayesinde kadınlar sağlık, eğitim, ekonomi, tasarruf, vatandaşlık ve siyasal haklar gibi pek çok konuda bilgi sahibi olmuşlardır. Özellikle millî ekonomi politikasının en önemli unsuru olan yerli malı kullanımının teşvik edilmesi kapsamındaki çalışmaları, Cumhuriyetin kalkınma

¹⁵⁷ Mihri Pektaş, 1935 seçimlerinde Malatya'dan aday olup seçilen ilk kadın milletvekillerindendir. Toplamda üç dönem Malatya milletvekilliği yapmış olan Pektaş hakkında detaylı bilgi için bk. Sadık Sarsaman, "Malatya'nın İlk Bayan Milletvekili Mihri İffet Pektaş ve TBMM'deki Faaliyetleri", *History Studies*, Volume 11, Issue 2, April 2019, s.701-726.

¹⁵⁸ *Milliyet*, 18 Nisan 1935; *Kurun*, 18 Nisan 1935; *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1935; *Akşam*, 18 Nisan 1935; *Son Posta*, 18 Nisan 1935.

¹⁵⁹ *Aynı Tarihi*, 1-31 Mayıs 1935 (Sayı:18), s. 11-12.

¹⁶⁰ *Türk Kadın Birliği Tarihiçesi*,

<https://www.turkkadinlartirliigi.org/tr/kurumsal/1/Tarih%C3%A7e>, Erişim: 9 Haziran 2025.

hedefleriyle birebir uyumluluk gösterdiği için son derece değerli bir yerde olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanında tertip ettiği yabancı dil, daktilo ve mesleki eğitim kursları, kadınların hem kültürel gelişimleri hem de çalışma hayatına dâhil olmaları konusunda büyük katkılar sağlamıştır. Ayrıca bu çalışmaların, kadınların bireysel gelişimlerine ciddi etkiler yaptığı da yadsınamaz bir gerçekliktir.

TKB'nin sosyal yardım faaliyetleri ise kadınların ve kız çocuklarının eğitim hayatında çok ayrı bir yere konumlandırılmalıdır. İhtiyaç sahibi kadınlara ve öğrencilere sunduğu maddi yardımlar, dönemin şartları itibariyle zorluk çeken ya da çekecek olan kız çocuklarının eğitimlerini kolaylaştıran destekler olmuştur. Bununla birlikte yükseköğrenim amacıyla İstanbul'a gelen kız öğrenciler için bir yurt açması da TKB'nin bu alanda bilinen en geniş kapsamlı çalışmasıdır. Bunun yanı sıra İstanbul'un köylerinde gerçekleştirilen irşat gezileri sayesinde kırsal bölge kadınlarını eğitimden sağlığa, tarımdan vatandaşlık ödevlerine birçok alanda bilgi sahibi yapmış, bilinçli bireyler olmaları yolunda önemli bir adımı teşkil etmiştir.

Birliğin en önemli özelliği ise kadınların siyasi haklarının elde edilmesi sürecinde üstlendiği öncü rol olmuştur. Birlik tarafından düzenlenen konferanslar, basın toplantıları ve resmî teşebbüsler kadınların seçme ve seçilme hakları konusunda güçlü bir kamuoyu oluşturmuştur. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın da desteklediği birliğin bu konudaki duruşu, 1930'da belediye, 1933'te muhtarlık ve ihtiyar heyeti, 1934 ise milletvekili seçimlerinde Türk kadınının siyasi haklarını elde etmesinde etkili olmuştur.

Birlik yalnızca ulusal değil, uluslararası boyutta da tanınır olmayı başarmıştır. Dünyanın farklı ülkelerindeki kadın örgütleriyle yakın ilişkiler kurmuş, düzenlenen toplantılarda Türk kadınını layıkıyla temsil etmiştir. Ayrıca İstanbul'da düzenlenen II. Balkan Kadınlar Kongresi'ne ev sahipliği yapması da Türk kadınının uluslararası boyutta tanınması konusundaki en kapsamlı çalışması olmuştur.

TKB, 1935 yılında kendisini feshetmesine rağmen bıraktığı miras sonraki dönemlerde de Türk kadının en büyük sermayesi olmuştur. Bu yüzden birlik, 1949 yılında yeniden kurulmuş ve Türk kadınının devam eden modernleşme sürecinde belirleyici etkisini devam ettirmiştir.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),

30-18-1-1/14-42-6; 30-10-0-0/80-526-4; 30-10-0-0/80-526-4; 30-10-0-0/229-541-5; 30-10-0-0/229-541-5; 30-10-0-0/229-541-11; 540/44699-215-019-4; 490-1-0-0/594-51-3.

Resmî Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Zabıt Ceridesi (ZC), Devre (D): 3, Cilt (C): 17, İçtima (İ): 3 (20 Mart 1930).

TBMM ZC, D: 3, C: 18, İ: 3, 43. İnikat (3 Nisan 1930).

TBMM ZC, D: 4, C: 17, İ: 2, 76. İnikat (26 Ekim 1933).

TBMM ZC, D: 4, C: 25, İ: 4, 12. İnikat (5 Aralık 1934).

Resmî Gazete, 14 Nisan 1930.

Resmî Gazete, 28 Ekim 1933.

Resmî Gazete, 11 Kanun-ı Evvel 1934.

Resmî Gazete, 23 Mart 1935.

Malatya Mebusu General İsmet İnönü ve 191 Arkadaşının, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 10 ve 11'inci Maddeleri ile İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanuna Bir Madde Eklennesi Hakkında Kanun Teklifleri ve Teşkilat-ı Esasiye Encümeni Mazbatası (2/131).

Kitaplar, Makaleler, Tezler

(t.y.) *Türk Kadın Birliği Nizamnamesi* Millî Hürriyet Matbaası, İstanbul.

(2024) *Nezihce Mubittin ve Türk Kadını (1931) Türk Feminizminin Düşünsel Kökenleri ve Feminist Tarih Yazıcılığında Bir Örnek*, Yay. Haz. Ayşegül BAYKAN-Belma ÖTÜŞ BASKE'TT, İletişim Yayınları, İstanbul.

AKANDERE Osman (2003) 20-26 Ekim 1931 Tarihlerinde İstanbul'da Toplanan İkinci Balkan Konferansı ve Sonuçları, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl 2003, Sayı 14, s. 249-298.

BOZKIR Gürcan (2000) Türk Kadın Birliği, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 10, s. 99-115.

DİŞBUDAK Müge (2008) *Türk Kadınlar Birliği* (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

- GEDİK Dilan (2023) *Türkiye'de Kadın Hareketinin Örgütlenmesi Bağlamında Nezihe Muhittin*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Gedik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- GÜMÜŞ Gizem (2020) *Latife Bekir Çeyrekbaşı'nın Hayatı ve Faaliyetleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- GÜNEŞ Günver (2010) Türk Kadınının Muhtarlık ve Köy İhtiyar Heyetlerine Seçme Seçilme Hakkını Kazanması ve Türkiye'nin İlk Kadın Muhtarı Gül Esin (Hanım), *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt IX, Sayı 20-21, s.171-190.
- İNAN Afet (2000) *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazmaları*, Yay. Haz: Ali SEVİM-Azmi SÜSLÜ-M. Akif TURAL, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- KAPLAN Leylâ (1998) *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- KARTAL Cemile Burcu (2005) *Türkiye'de Kadınların Siyasal Haklarını Kazanma Süreci ve 1930 Belediye Seçimleri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- (2008) Tek Parti Döneminde Muhafız Bir Hareket: Türk Kadınlar Birliği, *Türkiye'de Siyasal Muhafızlık 1923-1980 Makaleler*, Der. Ayşegül KOMŞUOĞLU, Bengi Yayınları, İstanbul
- (2016) Türkiye'de Kadınların İlk Defa Oy Kullandığı 1930 Belediye Seçimlerinde Türk Kadınlar Birliği'nin Faaliyetleri, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 2, Sayı 3, s. 165-197.
- METİNTAŞ Mustafa Yahya (2018) Nezihe Muhittin ve Türk Kadınının Siyasal Haklar Mücadelesi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, s. 74-97.
- Nezihe Muhittin (1931) *Türk Kadını*, Numune Matbaası, İstanbul.
- ÖKTEN Nazlı (2002) 1935 İstanbul Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi, *Tarih ve Toplum*, Cilt 37, Sayı 219, s. 55-59.
- ÖZDEMİR Nuray (2014) *Osmanlı'dan Cumhuriyete Bir Cemiyet Kadını: Nakîye Elgün*, Phoenix Yayınları, Ankara.
- (2014) Türk Kadınına Milletvekili Seçme ve Seçilme Hakkı Tanınması Üzerine Yapılan Kutlamalar, *History Studies*, Volume 6, Issue 5, s. 177-191.

- ÖZER Sevilay (2013) Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkı Verilmesinin Türk Kamuoyundaki Yankıları, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 29, Sayı 85, s. 131-167.
- ÖZKAY Nesli (2017) *Nezihbe Mubittin ve Türk Kadın Yolu Dergisi*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- SALMAN BOLAT Bengül (2014) 1930 Kadınlara İntihap (Seçme- Seçilme) Hakkı Verilmesine Yönelik Tutumlar, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi - CTAD*, Yıl 10, Sayı 19, s. 27-50.
- SARISAMAN Sadık (2019) Malatya'nın İlk Bayan Milletvekili Mihri İffet Pektaş ve TBMM'deki Faaliyetleri, *History Studies*, Volume 11, Issue 2, s.701-726.
- TOPALOĞLU Bekir, İrşad, *Türkiye Diyanet Vakefi İslam Ansiklopedisi*, Cilt 22, s. 454-455.
- TOPRAK Zafer (1988) Halk Fırkasından Önce Kurulan Parti Kadınlar Halk Fırkası, *Tarih ve Toplum Dergisi*, Mart, s. 30-31.
- (1994) Türkiye'de Siyaset ve Kadın: Kadınlar Halk Fırkası'ndan Arsiulusal Kadınlar Birliği Kongresi'ne (1923-1935), *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, s. 5-12.
- (2022) *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- TUZAK Mervenur (2023) Türk Kadınlarının Siyasi Haklarını Almalarının Basına Yansımaları (1930-1934), *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Cilt 134, Sayı 265, s. 249-270.
- YILDIRIM Nuran (2012) Usman, Mazhar Osman, *Türkiye Diyanet Vakefi İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 42, s. 189-191.
- YAŞAR Selman (2020) *Basındaki Bilgiler Işığında 12. Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi (18-26 Nisan 1935)*, İksad Yayınları, Ankara.
- YÜCEER Saime (2008) Demokrasi Yolunda Önemli Bir Aşama: Türk Kadınına Siyasal Haklarının Tanınması, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimle Dergisi*, Yıl 9, Sayı 14, s.131-151.
- ZİHNİOĞLU Yaprak (2003) *Kadınsız İnkılap*, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği, Metis Yayınları, İstanbul.

İnternet Kaynakları

AYAR Mesut Mazhar Osman Uzman (1884-1951), *Atatürk Araştırma Merkezi*
Atatürk Ansiklopedisi,

[https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/268/Mazhar-Osman-Uzman-\(1884-1951\)](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/268/Mazhar-Osman-Uzman-(1884-1951)). Erişim: 9 Haziran 2025.

Türk Kadın Birliği Tarihçesi,

<https://www.turkkadinlاربirligi.org/tr/kurumsal/1/Tarih%C3%A7e>,
Erişim: 9 Haziran 2025.

Sürelî Yayınlar

Akşam

Aynı Tarihi

Cumhuriyet

Hâkimiyet-i Milliye

İkdam

Kurun

Milliyet

Son Posta

Ulus

Vakit